

Univerzita Karlova v Praze
Filosofická fakulta

Bakalářská práce

Jan Chleboun

Ruská občanská válka (1918-1921)
Reflexe v československé společnosti

Russian civil war (1918-1921)
Reflection in the Czechoslovak society

Praha 2014

Vedoucí práce: **Prof. PhDr. Ivan Šedivý, CSc.**

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval vedoucímu práce panu profesoru Ivanu Šedivému za jeho rady a podnětné připomínky.

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 4. května 2014 jméno a příjmení.....

Abstrakt

Práce se zabývá odrazem ruské občanské války (1918-1921) v československé společnosti. Zaměřuje se na mediální obraz jednotlivých válčících stran, na jeho proměny v průběhu konfliktu, stejně jako na soudobé válečné zpravodajství a informovanost. Dále zkoumá postoj různých skupin obyvatelstva i představitelů státní moci, stejně jako vlivy a souvislosti mezi děním v ČSR a v Rusku. Práce je založena především na studiu soudobých periodik a různých tiskovin.

Klíčová slova

Československo, ruská občanská válka, československé legie, československý tisk, mediální obraz

Abstract

This work deals with the reflection of Russian civil war (1918-1921) in Czechoslovak society. It focuses on the media presentation of the warring opponents, on the changes of this image during the conflict, as well as on the contemporary war reporting and public awareness. It also explores attitude of different groups of inhabitants and representatives of the state, as well as the influences and connections between events in Czechoslovakia and Russia. The work is mainly based on the research in contemporary press and various publications.

Key words

Czechoslovakia, Russian civil war, Czechoslovak Legion, Czechoslovak press, media presentation

Obsah

Úvod	7
1. Bolševictví a bolševismus	15
1.1. Mezi dvěma říjny	15
1.2. Kdo je to bolševik?	18
2. Informovanost	23
2.1. Válečné zpravodajství	23
2.2. Síla osobního svědectví a lidského příběhu	27
2.3. Obraz ruského města jako ukazatel zkázy a pokroku	31
3. Krize let 1919 a 1920	33
3.1. Muna a radikalizace české levice	33
3.2. Lidový aktivismus	35
3.3. Za návrat legií	40
3.4. Kramář a kramářovci	44
3.4. Dobrovolnická armáda: Blízko a daleko k úspěchu	48
3.5. Rok 1920: Ztráta pozornosti	53
Závěr	57
Literatura a prameny	60

Úvod

Začalo to Velkou válkou. V únoru 1917 padl carismus a k moci se dostali demokraté. Zavést v Rusku demokracii by byl býval nesmírný úkol i v míru, natož v ohni front, které zemi svíraly. Po neúspěchu Lvova převzal otěže vlády Kerenskij, ale zemi stabilizovat nedokázal. Po neúspěšné ofenzivě a Kornilovově puči ztratil poslední příznivce a moc se mu rozplývala pod rukama. 25. října pak skupinka pučistů vnikla do Zimního paláce a spíše v symbolickém aktu zatkla těch pár zrovna přítomných ministrů. V první chvíli se mohlo zdát, že jde jen o jednu ze série krizí, které Kerenského kabinet po celé působení potkávaly a ke kterým už veřejnost začínala být netečná.

Tak se k moci dostali bolševici. Ve volbách z 12. listopadu skončili sice až za esery, ale Ústavodárné shromáždění, které mělo volební výsledky reflektovat, de facto bolševici paralyzovali ještě před prvním zasedáním, a to posléze proměnili ve frašku. Po Brestlitevském míru už o jejich vedoucí roli nebylo pochyb.

Samotné přijetí bolševické vlády proběhlo po všech koutech Ruska relativně poklidně. Kerenského pokus o návrat nevyšel, stejně epizodním zůstal moskevský odpor junkerů. S izolovanými a od sebe vzdálenými povstáními kozáckých vůdců Semjonova a Dutova si rudá garda díky početní převaze jakžtakž dokázala poradit a vytlačila je na periferii. Nejvážnějším ohniskem odporu zůstal Don, kam se po útěku z bychovského vězení uchýlili generálové Kornilov a Děnikin, posílení jedním s aktérů února, starým generálem Alexejevem a také kozáckým atamanem Kaledinem. Naděje, vkládané jimi do kozáků, zůstaly však nenaplněny, a tak byla nově vzniklá protibolševická Dobrovolnická armáda odkázána jen na hrstku špatně vyzbrojených důstojníků, dobrovolníků a studentů. Velké a dobře vybavené oddíly rudých udeřily na Rostov, a Dobrovolníci museli hledat útočiště na Kubáni. Po porážce u Jekatěrinodaru, kde Kornilov padl, se obrátili zpět na Don. Tam se mezitím změnila nálada, svévole místních bolševiků vyvolala masové kozácké povstání. S příchodem německých vojsk se sovětská moc na Donu zhroutila. Kozáctvo sestavilo vlastní vládu v čele s Krasnovem a z převážně německých zdrojů zformovalo vlastní Donskou armádu. Ta během léta postoupila

daleko k severu, zatímco Dobrovolníci pod velením Děnikina znovu vyrazili na Kubán a do konce roku 1918 ji dobyli.

Na Sibíři se bolševici rovněž netěšili velké podpoře a už vůbec ne pevné pozici. I o tu stávající je připravilo povstání československých legií. Silné vnitřní i vnější tlaky, rozdílné zájmy jejich členů a rostoucí nervozita kvůli protahujícímu se odjezdu do Francie, to vše přimělo legionáře, aby převzali kontrolu nad Transsibiřskou magistrálou, a tím i nad celým územím od Penzy až po Vladivostok. Všude, kam přišli, nahrazovaly sovětskou vládu různé vlády místní a docházelo k vytváření protibolševických oddílů.

Tyto neúspěchy přiměly rudé budovat armádu. Ve druhé polovině osmnáctého roku už partyzánské a miliční jednotky na obou stranách fronty střídaly pravidelné útvary, nadšence a revolucionáře nahrazovali na vedoucích postech profesionální důstojníci a válka měnila tvář. Mezitím Čechoslováci a nově utvořená samarská socialistická vláda (KOMUČ) obsadili celé Povolží. Brzy ale vyšla najevo slabost povolžské demokracie, která se nejvíce projevila právě v řadách její čerstvě zformované Lidové armády. Fakticky jedinou silou vlády zůstaly československé jednotky, které mezitím přišly jak o iluze, tak o chuť ve válce pokračovat. Nenaplnění slibů o příjezdu spojenců, stejně jako neschopnost ruských orgánů a většiny jejich ozbrojených složek, to vše vedlo k demoralizaci legií. Rudá armáda protivníka jasně přečísila a do konce října 1918 byl KOMUČ poražen a jeho vojska na ústupu. Téměř současně s pádem Samary byla vyhlášena Československá republika, a působení v Rusku tak pro většinu legionářů ztratilo smysl. Do konce podzimu ustoupili až na Ural. Po nástupu Kolčaka a konzervativních kruhů už pouze hledali způsob, jak se z nechtěného konfliktu vyvázat. Pád KOMUČe a pak i omské události totiž ukázaly, že ruská demokracie, kterou jedinou mohli ve své většině podporovat, byla mrtvá. Od ledna 1919 se legie už nikdy nezúčastnily přímých frontových bojů (pokud pomineme epizodu ze závěru války) a věnovaly se ochraně magistrály. Jen malá skupina důstojníků a dobrovolníků v čele s Gajdou pokračovala v boji v ruských službách.

Kolčakova jarní ofenziva, vedená Gajdovou Sibířskou armádou, Chanžinovou Západní armádou a Dutovovou Orenburskou armádou na krátkou dobu vrátila těžiště bojů k Volze, ale vzhledem k nepevnosti vlastního týlu to byl úspěch pouze dílčí a těžko udržitelný. Korupce a svévole jednotlivců vůči obyvatelstvu vedly k nefungujícímu zásobování, resp. ke ztrátě důvěry veřejnosti

a k následné partyzánské činnosti. Sám Kolčak, ač nepochybně osobně statečný, byl příliš slabý, než aby tomu dokázal čelit. V květnu a červnu 1919 ofenziva zkrachovala. Rudí, kteří díky rolnickým povstáním sami čelili na Volze debaklu, v sobě přece jen našli více sil a patrně i umu. Jarní zisky bílých se rozplývaly, stejně jako jejich armády, ustupující k Uralu. Personální změny v létě, odchody Gajdy, Chanžina a dalších, přinesly spíše zhoršení situace. Když selhal pokus vrátit do války československé legie a rudí dobyli Omsk, fronta přestala existovat. Poražení fakticky ustupovali do nepřátelského území. Na řadě míst převzali moc místní povstalci. Zima nijak nezadržela rudé, naopak ještě zkomplikovala ústup bílých a Čechoslováků. Ten byl ostatně velmi chaotický; ruská vojska ustupovala pěšky a za těžkých podmínek. Důvěra mezi bývalými spojenci se vytratila. Kolčak byl legionáři vydán do rukou irkutských povstalců, a ti jej popravili. U Irkutsku se všechny strany střetly v zmateném boji. Čechoslováci uzavřeli s rudými i s irkutskými povstalci příměří, ale stejně se odhodlali k zásahům; tu ve prospěch povstalců, tu ve prospěch blížících se bílých. Když velitel bílých generál Vojcechovskij pochopil, že Irkutsk nedobude, prošel s vojskem i se všemi uprchlíky českým neutrálním pásmem a zakončil slavný Velký sibiřský ledový pochod přechodem Bajkalu. Za ním už občanská válka pouze doznívala v různých drobných šarvátkách a mnohdy ve stínu japonských bodáků. Krátce ještě vypukl boj, který nemohl na výsledku nic změnit. Počátkem září 1920 odplul z Vladivostoku poslední československý transport.

Na jihu Ruska po odchodu Němců a příchodu tuhé zimy, na kterou nebyli připraveni, ztratili dech Krasnovovi donští kozáci. Velká část z nich, hlavně těch z Horního Donu, dezertovala nebo přeběhla k rudým. Navíc se na levém křídle kozáků otevřel obrovský a okamžitým chaosem zachvácený prostor Ukrajiny. Dohoda tu nikdy nebyla schopna zaplnit místo po Centrálních mocnostech. Do ledna 1919 se území kontrolované krasnovci smrsklo na úzký pruh země mezi Černým mořem a řekou Doněc. V duchu nové orientace na Dohodu musel Krasnov abdikovat a svěřit zbytky své armády Děnikinovi. Rudí měli za sebou vítězný pochod, ale na to, aby udělali poslední krok k Černému moři, byli příliš vyčerpáni a podzásobeni. Navíc se proti nim v březnu 1919 vzbouřili ti samí hornodonští kozáci, kteří předtím zradili Krasnova. Toto povstání umožnilo bílým zahájit ofenzivu. Wrangelova Kavkazská armáda dobyla v červnu Caricyn a usilovala o spojení s Kolčakem, Sidorinova Donská armáda znovu obsadila

etnicky kozácká území a Dobrovolnická armáda Maj-Majejského po zisku Charkova pokračovala v přímém směru na Moskvu. Byl to začátek velkorysého plánu, k jehož uskutečnění, pokrytí fronty od Dněpru až po Volhu, měli bílí příliš málo lidí. Přesto zpočátku rychle postupovali a rudým reálně hrozilo, že ztratí Moskvu a s ní úplně vše. K odražení bílých přispělo několik faktorů: Poláci, rovněž válčící s rudými, nehleděli právě s nadšením na Děnikinův velkoruský nacionalismus, a nejenže bílé nepodpořili, ale zastavili jakékoliv operace, které by jim mohly i nepřímo pomoci.¹ Rudým tak bylo umožněno přetáhnout část sil z protipolské fronty na hlavní bojiště u Orla. Zároveň Machnovi anarchisté, po zdánlivé porážce naleznuvší útočiště v Umani, vpadli náhle Děnikinovi do zad, zničili mnoho užitečného materiálu a přetřali živé tepny vzdálené fronty. To byl rozhodující moment občanské války; Děnikinovy hlavní byly u Orla poraženy a zároveň utrpěla u Kastorného a Voroněže porážku Donská armáda.

Podobně jako Kolčakův, byl i Děnikinův týl hradem z písku. Neschopnost udržet pořádek, neobratná politika vůči venkovu, nemožnost nalezení jiných elit než starých carských, to vše vedlo k nespokojenosti širokých vrstev obyvatelstva. Za takových okolností byly Děnikinovy armády předurčeny ne k ústupu, ale k porážce. Stejně tak ztroskotala Judeničova ofenziva proti Petrohradu. Za úderů partyzánů, tyfu i zimního počasí bylo do jara 1920 ztraceno téměř vše, co si bílí vybojovali. Ztratili i důvěru spojenců. Nezvládnutá evakuace Novorossijska vedla k Děnikinovu pádu.

Ani politicky prozíravější baron Wrangel, který Děnikina nahradil, nemohl už zvrátit situaci. Opevnil se na Krymu, a využívaje války rudých s Poláky, zahájil poslední bílou ofenzivu. Po příměří z 12. října 1920 se však pozornost rudých upřela právě na něj. Perekopská linie, chránící Krym, byla překonána a bílým nezbylo než poloostrov evakuovat. Rudé vítězství v občanské válce bylo potvrzeno.

Válka se odehrávala i na mnoha dalších frontách, k úplnosti však stačí zmínit už pouze frontu severní, vojensky nevýznamnou, ale politicky velmi ožehavou, především v západní Evropě a v USA.

Z otřesů první světové války se vedle obou ruských revolucí zrodila i Československá republika. Pokud lze nějak shrnout pocity občanů nového státu,

¹ J. Czubiński, *Rusko-polská válka v letech 1918-1921, První sovětský útok na Evropu*. Třebíč: Bonus A, 1996, s.148-153.

pak to jistě bylo nadšení a po první roky existence samostatného státu zřejmě také nejistota. Vznik Republiky nemohl sám o sobě vyřešit ani zlomek problémů, které po sobě zanechala válka. Neduhy přetrvávaly v oblasti sociální, finanční, zásobovací i národnostní. Opatření vedoucí k jejich řešení byla zřídka populární a rychle tlumila počáteční optimismus. O své hranice musel nový stát zápasit s Polskem a ve vleklém konfliktu také s Maďarskem. Do této rozjitřené atmosféry padaly jako jiskry zprávy, myšlenky a ohlasy ze vzdáleného Ruska.

Ruská občanská válka má díky účasti legií své pevné místo v české, respektive v československé historiografii. Publikací, jež by se věnovaly tématu jejího ohlasu v samotném Československu, je ovšem pomálu. Pokud už badatelé toto téma řešili, pak často jen dílčím způsobem a jako součást jiné problematiky.

Za první republiky ještě téma nemohlo být nijak zkoumáno, protože bylo stále živé a jeho dějství byla mnohými považována za neukončená, neboť mnozí věřili, že sovětská moc v Rusku v dohledné době padne. Když se SSSR ve dvacátých a v začátku třicátých let etabloval v evropské politice, začínalo být jasné, že občanská válka skutečně skončila, že žádné „jarní tažení“, jak si slibovali největší odpůrci režimu v ČSR, ruští emigranti, nebude. Jejich hostitelská země postupně navazovala s SSSR kontakty, nejprve obchodní smlouvu, v roce 1934 jej *de iure* uznala. Druhá světová válka ukončila všechny naděje, že sovětský režim padne.

S nástupem komunismu v Československu začalo být téma aktuální, neboť nová vláda prostřednictvím historiků potřebovala vytvořit jiný obraz dějin a jiné vzory pro budoucí generace, než jaké nabízela první republika. Z dění v Rusku mezi lety 1918 a 1921 bylo na úkor sibiřské anabáze akcentováno téma československých rudoarmějců, z dění v Československu souhlasný postoj části společnosti s počínáním bolševiků a snaha nastolit režim podobný sovětskému už v prvních letech Republiky.

V padesátých letech vzniklo k tématu několik prací, povětšinou propojujících postoj k občanské válce s postojem k socialismu ve vlastní zemi. Popřípadě zmiňující pohled na občanskou válku v souvislosti se vztahy mezi ČSR a SSSR. První čísla *Historie a vojenství* přinesla několik článků na téma občanské války; je nutné zmínit text Zdeňka Eise *K boji českého a slovenského proletariátu*

na obranu sovětského Ruska roku 1920², věnující se však spíše konfliktu polsko-sovětskému. Dobové práce samozřejmě podléhají různým politickým tlakům a dogmatům. Je nutné k nim přistupovat s velkou dávkou kritiky. Na druhou stranu, část z nich je odborně na vysoké úrovni, přináší zajímavé informace a vyjadřuje postřehy, které stojí za zmínění a odcitování i v tomto textu. Především jde o *Československo-sovětské vztahy 1918-1922*³ z pera Věry Olivové. Dodnes zůstávají jedinou větší souhrnnou prací, která se mému tématu věnuje, třebaže její, jak napovídá název, rovněž probírá v širším kontextu. Za pozoruhodné lze označit množství i charakter použitých pramenů, z nichž velká část je v knize otištěna v rámci příloh. Jistou informační hodnotu přináší i práce *Ke vzniku ČSR*⁴, *Velký říjen a vznik Československa*⁵ a *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa*⁶, ale všechny tři na sobě velmi hmatatelně nesou atmosféru doby, kdy byly vydány.

Po roce 1989 došlo k jistému oživení zájmu o téma legií a občanské války, ale odraz těchto fenoménů v samotném Československu byl zkoumán minimálně, a pokud ano, pak znovu jako součást širší problematiky. Ve své skvělé knize *Osudová setkání: Češi v Rusku a Rusové v Čechách*⁷ mu malý prostor věnoval nedávno zemřelý potomek ruských emigrantů Ivan Savický. Za přínosné tématu, byť spíše v obecné rovině, lze považovat některé příspěvky rozsáhlého sborníku *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, vzniklého pod vedením Zdeňka Kárníka a Michala Kopečka.⁸

Literatura, která by se přímo týkala tématu, je tedy dosti skromná, a pokud se badatel zajímá o odraz ruské občanské války v Československu, nezbyvá mu než se zaměřit přímo na prameny. V případě této práce jde o především o dobová periodika, knižní publikace a brožury, případně o memoárovou literaturu. Výzkum novin je zvláště důležitý, neboť tehdy představovaly jediné masové medium a víc než cokoliv jiného pomáhaly formovat veřejné mínění. Obzvláště cennou je tehdejší publicistika.

² Z. Eis, *K boji československého lidu na obranu sovětského Ruska*. Historie a vojenství, r. 3, 1953, s. 98-106.

³ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy 1918-1922*. Praha: Naše vojsko, 1957.

⁴ F. Horka, *Ke vzniku ČSR*. Praha: Naše vojsko, 1958.

⁵ Š. Kolafa, *Velký říjen a vznik Československa*. Praha: Československá strana socialistická, 1987.

⁶ J. Křížek a O. Říha, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa*. Praha: Rovnost, 1951.

⁷ I. Savický, *Osudová setkání: Češi v Rusku a Rusové v Čechách*. Praha: Academia, 1999.

⁸ Z. Kárník, M. Kopeček, *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, Svazky III. a IV.* Praha: Dokořán, 2004 a 2005.

Pokud budou v práci zmíněny děje samotné občanské války a nejsou kvůli svému příliš obecnému rázu citovány, jde především o dílo Orlanda Figese *Lidská tragédie*⁹, stejně tak u obecných informací z ČSR se jedná o *Velké dějiny zemí koruny české, svazek XIII* od Antonína Klimka.¹⁰

Pomocí při studiu tématu byla i archivní pomůcka pro Moravský zemský archiv vypracovaná Jindřichem Obršlíkem, který zde uvádí lokaci množství zajímavých materiálů.¹¹ Problémem je, že řada zmíněných dokumentů se dnes nachází v jiných fasciklech a kartonech, než příručka uvádí.

Práce si klade za cíl rekonstrukci československého veřejného mínění po čas konfliktu. Pokusí se zhodnotit, jak se během dvou let jejího trvání měnil pohled jednotlivců i celé společnosti na události i na aktéry této války, a jak ruské události ovlivňovaly dění v ČSR.

Jako prvním se bude věnovat pohledu československého člověka na bolševiky a na pojem bolševismus. Co pro koho představovala tato dvě slova a jaké vášně vyvolávala? Druhým tématem bude samotná informovanost. Položíme si otázku, k jakým informacím o Rusku měl tehdejší čtenář přístup, co všechno mohl vědět, a jak to mohlo ovlivnit jeho mínění. Znamená to, že se rovněž obsírněji podíváme na tehdejší válečné zpravodajství a jeho možnosti. Zkusíme také odhalit, zda se tisk snažil o nějakou cílenou kampaň, například za účelem dezinformace a snahy vyvolat ve čtenáři mylný úsudek. Posléze upřeme pozornost na různé projevy nesouhlasu, sympatií i antipatií s jednotlivými válčícími stranami a rovněž s fenoménem tzv. zahraniční intervence. V této souvislosti se nevyhneme různým pohledům a reakcím na působení československých legií v Rusku a s ním spojeným dějům v ČSR.

Pro lepší orientaci čtenáře v jinak chaotickém prostředí občanské války jsem do úvodu zařadil stručné resumé jejích událostí. Použil jsem přitom výše zmíněnou Figesovu práci. Do Ruska samotného se budu vracet, jen pokud to bude nezbytně nutné.

Bádání jsem chronologicky vymezil vznikem ČSR a rokem 1921, přičemž hlavním těžištěm práce bude konec roku 1918 a rok 1919. V rámci snahy o co nejpoctivější pojetí tématu si neodpustím několik menších přesahů. Vzhledem

⁹O. Figes, *Lidská tragédie*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský 2005.

¹⁰A. Klímek, *Velké dějiny zemí koruny české 1918-1929, svazek XIII*. Litomyšl: Paseka, 2000.

¹¹J. Obršlík, *Československo-sovětské vztahy 1918-1938*. Brno: Státní Archiv, 1961.

k rozsahu práce zůstane víceméně opomenuta sovětsko-polská válka či další menší konflikty probíhající v té době na území bývalého ruského impéria.

Práce by chtěla pojmout názory celého širokého spektra společnosti. Jsem si ovšem vědom, že nejvíce je vždy slyšet o radikálech a proniknout do šedivého středu společnosti, jenž se tolik neangažuje, bude obtížné. Přesto se o to pokusím.

1. Bolševictví a bolševismus

1.1. Mezi dvěma říjny

Uprostřed velkých dnů boje za život a svobodu národa vzpomínáme dvou velkých dní minulosti, které nám svítí na cestu a ukazují cestu do budoucnosti:

7. listopadu 1917, počátku velké socialistické revoluce národů Ruska, a 28. října 1918, dne našeho národního osvobození.

Julius Fučík¹²

Než se podíváme do období první republiky, bylo by žádoucí říci pár slov k tomu, jak byla v českých zemích přijata dvojice ruských revolucí sedmnáctého roku. Celé Předlitavsko, a především české země, se v té době potýkalo s neustále se zhoršující zásobovací situací. Státní orgány nezvládaly situaci řešit, což vedlo k hladovým a sociálním bouřím. Napříč společností vzrůstala nespokojenost, sílilo volání po míru a klesala loajalita k monarchii. Tu únor 1917 a ukázka, jak lehko může padnout korunovaná hlava a nastoupit parlamentní demokracie, ještě více nahlodaly. Pak přišel Říjen. Lehko si lze představit, jak musel v uších obyvatel válkou unavené země znít hlas z Ruska nabízející možnost míru, lákavou a zdánlivě reálnou.

Československá komunistická historiografie¹³ se všemožně snažila vyzvednout význam říjnové revoluce jako hlavního faktoru, vedoucímu ke vzniku Československa. Nutno říci, že jakkoliv byly důvody a pohnutky vedoucí ke vzniku samostatnému státu daleko širšího charakteru, ruské události svou roli sehrály. Jisté také je, že obě ruské revoluce, i když se udály v zemi nepřítelů a otevřely Centrálním mocnostem cestu na Ukrajinu, nesloužily Rakousku-Uhersku k prospěchu. Bolševici si bez ohledu na vlastní reálné možnosti mohli dovolit slibovat, mohli se ohánět mírem a právem národů na sebeurčení, což v habsburské monarchii konce války nalézalo úrodnou půdu. Z tohoto pohledu k pádu Rakouska-Uherska a nepřímo k 28. říjnu 1918 nesporně přispěli.

Únor byl u nás, jak svědčí dobový tisk, vítán s všeobecným nadšením. Prvotní přijetí Říjnové revoluce bylo víc než čímkoliv jiným doprovázeno

¹² J. Křížek a O. Říha, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa*, předmluva, s. 7.

¹³ Např. Š. Kolafa, *Velký říjen a vznik Československa*; F. Horka: *Ke vzniku ČSR*; J. Křížek a O. Říha, *Bez Velké říjnové socialistické revoluce by nebylo Československa*.

nejistotou. Většina české společnosti se v prvních dnech po převratu se spokojila s vyčkáváním.

„Téměř další tři týdny listopadové nedocházejí z Ruska úřední zprávy,“ napsal Josef Hudec. „Neoficiální vyprávějí o zmatku, bojích, temnu a chaosu. Za hranicemi nikdo neví, co se v Rusku vlastně děje. Za ty tři týdny byl Lenin několikrát poražen, Kerenskij několikrát vítězem. Jednou byl diktátorem generál Věrchovskij, druhého dne již seděl ve vězení.“¹⁴

Podobně se vyjadřují Národní listy: „Laskavý čtenář v uplynulém týdnu mohl býti nelaskavý na svůj žurnál pro zmatek zpráv z Petrohradu. (...) Sami jsme u vyjevení: Nežli jednu zprávu o vítězství Kerenského nad bolševiky vysází, už přijde druhá, sdělující, že bolševické vojsko Kerenského porazilo. Z opatrnosti dáváme za všechny ty zmatené telegramy otazníky, ale pomalu už nebude v knihách sazečských na všechny zprávy dost otazníků. V jedné věci je jasno! Přesvědčili jsme se o tom, že pánem situace je ten, kdo obsadí telegrafní agenturu. Zdá se, že pan Lenin a pan Bronstein mají za sebou vídeňskou odbornou školu zvláštních, vlastních a originálních zpravodajů...“¹⁵

Nemůžeme si dělat iluze o tom, že většina obyvatelstva přesně věděla, kdo jsou bolševici a co od nich má očekávat. Daleko většího ohlasu než samotnému převratu se dostalo právě prvním bolševickým dekretům a prohlášením. V době války a všeobecného strádání představovaly cosi pohádkového. A zároveň muselo v hlavách rezonovat: „Proč, když to jde v Rusku, by to nebylo možné i u nás?“

Pro českou inteligenci byl Říjen spíše nepříjemným překvapením. T. G. Masaryk, v té době v Rusku, napsal 1. prosince 1917 Plechanovovi: „Především nutno položit si otázku, zda bylo povstání bolševiků opravdu nutné. Mezi námi demokraty nemůže býti a není sporu o účelnosti povstání vůbec. (...) Jakmile bylo Rusko zbaveno absolutismu, není již důvod k revoluci. (...) Připouštím, že všechny následky bolševického převratu ještě nejsou patrné, ale vychází mi, že politika bolševiků je málo reálná. Bolševici káží proti válce, chrání Němce, ale nešetří krve svých bratří. (...) Bolševik nenávidí buržoasii a kapitalism, rád se však dělí o jejich požitky a slabosti.“¹⁶

¹⁴ J. Hudec, *Ruská revoluce*. Praha: Ústřední tiskové družstvo socialistické strany čs. lidu pracujících, 1920, s. 190.

¹⁵ Národní listy, r. 57, č. 314, 15. listopadu 1917.

¹⁶ Např. Š. Kolafa, *Velký říjen a vznik ČSR*, s. 126; Národní listy, 31. 10. 1918, kde je Masarykův dopis otištěn kompletně.

Pro Karla Kramáře představovala Říjnová revoluce pohromu. Pokládal Rusko za nepřipravené a nedostatečně kulturně vyspělé, aby takovou situaci zvládlo.¹⁷

14. říjen 1918 přinesl nepodařený socialistický pokus o československou samostatnost. Snad příliš uspěchaný, ale spíše neschopný reálně převzít moc a nemající ty správné kontakty, aby o to mohl zdárně usilovat. Zdálo se, že doba ještě neuzrála. Když o dva týdny později převzali moc „muži října“, všechno, co jim mohlo stát v cestě, se z ní bez boje klidilo, nebo se rovnou hroutilo.

Prvotní výsledek října 1918 levici a většinu jejich potencionálních voličů dočasně uspokojil. Přesto Národní výbor, první vládní orgán samostatného Československa, podle Antonína Klimka „pracoval za velmi vzrušené atmosféry, neboť válkou ochuzené masy očekávaly zázračné revoluční změny“¹⁸. Podobná úloha čekala i vládu Kramářovu. Jak Národní výbor, tak tato vláda, oba přijímaly opatření pokroková a revoluční. Jakmile se ovšem přešlo k jejich realizaci a ukázalo se, že tyto zákroky a změny nejsou samospasitelné a vyžadují oběti, začal se optimismus vytrácet. Ti nejradikálnější viděli v českém Říjnu 1918 ruský Únor 1917 a logicky si tedy představovali, že i Československo bude mít svůj „Rudý říjen“, že nejprve padla korunovaná hlava a nyní je na řadě „měšťácká“ vláda, která ji nahradila. Nadšení ze samostatného státu, které po převratu udržovalo v patřičných mezích mezistranickou a mezitřídní řevnivost, mělo brzy polevit a otevřít názorovou propast, dosud jím jakžtakž přemostěnou. Je to právě jisté vystřízlivění, „že vše nebude zadarmo“, které ve značné míře povede k radikalizaci v devatenáctém a dvacátém roce. Například v Plzni, kde se v neděli 17. listopadu konala dělnická manifestace na oslavu nástupu Kramářovy vlády, došlo už na přelomu listopadu a prosince k větším nepokojům a rabování obchodů.¹⁹

¹⁷ K. Kramář, *Ruská krize*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921, s. 151.

¹⁸ A. Klimek, *Velké dějiny země koruny české*. XIII, s. 26.

¹⁹ K. Řeháček, *Sociální (socialistický) a národní radikalismus v poválečné Plzni (říjen-prosinec 1918)*, in *Bolševismus, Komunismus a radikální socialismus v ČSR, svazek III*. s. 18 a 23.

1.2 Kdo je to bolševik?

V bolševismu je vedle ukrutnosti a ohavné zkorumpovanosti i jistá exaltace, která charakterizuje ruský život a která neustupuje před žádným četnictvem, i mezinárodním. Nač popíratí tuto lidovou sílu...“²⁰

Kdo je bolševik? Člen jednoho z rozhádaných křídel strany ruských sociálních demokratů, plod jejího rozštěpení v roce 1903, chtělo by se říci. Tedy ultralevicová frakce, jejíž členská základna by se měla zaměřit na dělníky a obecně na pracující. Větší popularitu jí přinesla až válka, ale ani v časech Října nebyla zdaleka tak masovou organizací, jak ji později líčila sovětská historiografie.

Pro protivníky bolševiků, ruské, české i obecně zahraniční, má však „bolševik“ více významů. Především co se týká těchto myšlenek: Bolševismus není ruská záležitost. Bolševismus byl do Ruska importován. Němci? Židy? Je to nástroj na válečnou porážku Ruska, německý prostředek k jeho rozkladu? Odpůrcům bolševiků soudobé obsazení čelních míst ve straně nahrávalo. Argumentace „Podívejte se: Je tam Trockij, Zinovjev, Kameněv – tedy Lev Davidovič Bronstein, Geršon Aronovič Radomyslskij a Leo Rosenfeld“ byla zcela běžným jevem z dob revoluce a občanské války. Ne, bolševik v západních, dohodových očích většinou nebyl Rus. A pokud nešlo o Žida, pak o jakéhosi mezinárodního banditu a německého agenta, který vládne terorem pro vlastní zisk a potěšení, plní města a bere všem, podporován negramotnou zmanipulovanou masou a Německem, nepřejícím si silné Rusko.

V českém prostředí rovněž pracoval tisk tímto způsobem. Zajímavým zjištěním určitě je, že ač obecné mínění, a to i u nás, mělo sklon k antisemitismu, seriózní československé deníky jej v souvislosti s občanskou válkou příliš neprojevovaly. Pokud už, pak pouze jako součást výpovědi soukromé osoby. Daleko větším viníkem byl Němec. Asi netřeba říkat, z čeho tato zášť vychází.

Němcem (nebo Maďarem) se ostatně obhajuje československá účast v občanské válce. I poté, co naděje na znovuotevření východní fronty selhala, byli legionáři motivováni možnou porážkou nepřítele z první světové války, porážkou toho, kdo může ohrozit jejich vzdálenou Republiku.

²⁰ Národní listy, r. 58, č. 166, 25. prosince 1918.

Francouzský ministr zahraničních věcí Stéphen Pichon nepokrytě obhajoval akci v Rusku takto: „Vše, co jsme učinili proti bolševikům, učinili jsme proti Němcům. Vojsko vysíláme, abychom zachránili Čechoslováky.“²¹

Příjezd generála Janina na Sibiř rovněž byl rovněž komentován podobně: „Generál byl zmocněn sestavit novou ruskou armádu, která by se spojila s Čechoslováky a pustila se v boj s bolševiky a Němci.“²²

„Zničili jsme armádu rakouskou-německou a bolševickou na Amuru.“²³

Zvláště v roce 1918 byla občanská válka v Rusku v českém prostředí vnímána jako jakýsi relikv 1. světové války a bolševismus jako cosi, co po sobě nechal poražený a co by mělo být uklizeno. Pohled na Němce a jejich skutečná role v občanské válce byly v českém prostředí silně zkresleny. Stejně jako dohodová intervence v Rusku nikdy nedosáhla tak hrozivých rozměrů, v jakých ji líčila sovětská historiografie, tak ani ohrožení legií ze strany ozbrojených zajatců na Sibíře nebylo zřejmě tak velké.

Sama poválečná situace nahrávala k tomu, aby český čtenář vnímal bolševismus (a s ním i občanskou válku) jako celoevropskou záležitost, ne výlučně ruskou. Jako něco, co mu bezprostředně hrozí. Nebo mu naopak pomůže. Zprávy ze sousedního Německa, kterým se prohnala série revolučních bouří, i z dalších nepokojí postižených států byly poměrně frekventované a důvěryhodné. Vytvářely pocit nebezpečí a permanentního ohrožení, stejně jako dojem, že situaci může zachránit jen Dohoda.

V době vyhoštění bolševického vyslance Joffeho z Berlína pak český tisk posměšně poznamenává: „Zatímco dříve pruští junkeři, největší autokrati a militaristé, pěstovali líbánky s rudou gardou a vyměňovali mezi Berlínem a Moskvou lichotivé zprávy, nyní nadešel čas pro ruské bolševiky – Německo dozrává pro jejich plány. Hladký pan Joffe si dává vyslaneckými kurýry dovážet celé bedny revolučních letáků.“

A dodává, že obě země budou ještě prosit Dohodu, aby jim u nich doma pomohla nastolit pořádek.²⁴

Z dobových pramenů se zdá, že samotný pojem „bolševismus“ měl pro různé lidi velmi rozdílné významy a je víc než patrné, že se části společnosti kryl

²¹ Národní listy, r. 59, č. 1, 1. ledna 1919.

²² Národní listy, r. 58, č. 164, 30. prosince 1918.

²³ Národní listy, r. 59, č. 13, 15. ledna 1918.

²⁴ Národní listy, r. 58, č. 122, 6. listopadu 1918

s pojmem „socialismus“ nebo dokonce s pojmem „demokracie“. Na XII. sjezdu sociální demokracie horoval jakýsi Koutný z Hodonína pro přechod republiky ke skutečnému bolševismu, že prý je v jeho regionu 90% bolševiků. Optali se ho, co že to ten bolševismus vlastně je. Odpověď byla netradiční: „Co chceme my? Usilujeme o to, abychom dobyli moci v našem Národním shromáždění, abychom z volebního boje vyšli jako vítězi, a abychom tam své řády uplatnili a mohli bychom v zákonodárném sboru uplatňovat své požadavky.“²⁵

Definoval tedy – parlamentní demokracii. I z příspěvků v oficiálním orgánu sociálních demokratů, v Právu lidu, lze rozeznat jistou rozpolcenost. Zajímavě doplňuje mozaiku tehdejšího veřejného mínění příspěvek z listopadu 1918: „V posledních dnech vedou některé listy kampaň proti bolševismu. Ona jest příliš důtklivou, než aby se mohlo myslet, že je namířena jen proti Rusku. O událostech v Rusku jsme pořád málo informováni. Bolševický režim snad se neukázal dosti způsobilým zemi povznést. (...) Ale i kdyby byl bolševismus soustavou vědomého násilnictví, loupežení, vraždění a terorizování, jak vůbec může někoho napadnout myšlenka, že by pro podobné metody mohlo být místa mezi českých dělnictvem.“²⁶

Celý text víc než cokoliv jiného dokumentuje a spojuje vše, s čím se rozháraná levice (nejen) v ruské otázce na přelomu let 1918 a 1919 potýkala. Ačkoliv už od začátku odmítalo Právo lidu bombardování veřejnosti zvěstmi o všemožných násilných činech a výstřelcích bolševiků, připouštělo, že v Rusku vše nefunguje, jak má. Svým způsobem také řada jeho přispívatelů přiznávala, že zprávám o bolševickém teroru věří. Zároveň příspěvek vyjádřil víru společnou pro řadu československých levicových politiků i prostých lidí. Že totiž v zemi s odlišnými kulturními tradicemi je idea bolševismu mnohem lépe použitelná. Levicový tisk také už začátkem roku 1919 jevil známky budoucího rozkolu v sociální demokracii, což se zvláště projevovalo právě v ruské otázce.

Josef Hudec, socialista s velkým národním citěním (v té době působil v sociální demokracii) a autor několika knih o soudobém Rusku a o socialismu,²⁷ opakovaně vyjádřil myšlenku, že ruský bolševismus je tím nejhorším, co mohlo socialismus potkat, a spolu s Františkem Modráčkem patřili v rámci levice k jeho

²⁵ F. Peroutka, *Budování státu 1 a 2*. Praha: Academia, 2003, s. 307.

²⁶ Právo lidu, r. 27, č. 271, 20. Listopadu, 1918.

²⁷ Kromě již citované *Ruské revoluce* např. také *Bolševismus v československé republice: Stručný nástin vývoje a politiky komunistické strany*. Praha: Národní odbor československý mezinárodní dohody o III. internacionále, 1927.

nejostřejším kritikům. V sovětském režimu viděl zároveň triumf militarismu, neboť „moskevská vláda zrušila militarismus carský a nahradila jej vlastním.“²⁸ Hudec demonstroval škodlivost ruského bolševismu pro socialismus na osudu finských socialistů a varoval před ním.²⁹

Když se Alois Muna objevil koncem prosince 1918 na dělnické schůzi, nesetkal se s příznivým přijetím. Sice mu bylo sděleno, že se účastníci neztotožňují s měšťáky, kteří „řadí“ s pojmem bolševismus, ale ruský bolševismus, který on prezentuje, nechťejí.³⁰

Co se týče zpráv z Ruska, zdá se také, že chudší vrstvy obyvatelstva (i když v menší míře) jim alespoň dočasně uvěřily a ve své většině se v této době stavěly proti systému sovětského typu. Antonín Klimst napsal pro *České slovo*: „Dnešní Rusko je poučným případem, kde místo socialismu vládne diktatura a to jen a pouze diktatura proletariátu. Hlavní její moci je armáda. Bolševický režim sám je popřením socialismu, jest nastolen organizovaným násilím. V občanské válce nelze uskutečnit socialismus. Nemám obavu, že by mohlo toto potkat naši mladou republiku.“³¹

Slovo „bolševismus“ se svým způsobem stalo kletbou, mnohdy vše a mnohdy nic nezahrnujícím, ale mocným zaříkadlem. Levice si stěžovala, že vláda a státní orgány vidí „bolševismus“ v každé stávce. Že zmíněný pojem slouží k odsouzení čehokoliv, co jim není pohodlné. Třebaže to není nepravdivé, znovu to spíše ukazuje, jak nejasný jeho význam v československé společnosti byl. J. Kolejka napsal: „Úřední relace rozeznávaly „bolševismus“ a „komunismus“, jímž rozuměly asi ideové projevy souhlasu s událostmi v Rusku a napodobování taktiky ruských komunistů. A ani komunismus nebyl u nás v prvních dvou měsících rozšířen v té míře, jak by vyplývalo z některých policejních zpráv.“³²

Nesmíme také zapomenout, že poznávání Ruska má v české historii dlouhou tradici. Existovala zde řada autorů, kteří se už dříve pokoušeli pochopit ruské problémy, nejčastěji prostřednictvím ruské filosofie a literatury. Stejně tak se nyní pokoušeli proniknout pod slupku bolševismu a ruských společenských změn. Nejvýraznější stopu po sobě v tomto směru zanechali T. G. Masaryk, Josef Hudec, Karel Kramář, jemu blízký Vincenc Červinka nebo historici Jan Slavík

²⁸ J. Hudec, *Ruská revoluce*, s. 94 a 120.

²⁹ Tamtéž, s. 119.

³⁰ *České slovo*, r. 10, č. 279, 1. prosince 1918.

³¹ *České slovo*, r. 10, č. 291, 14. prosince 1918.

³² J. Kolejka, *Boje dělnické třídy v prvních měsících vzniku ČSR*, in *Ke vzniku ČSR*, s. 65.

a Zdeněk Nejedlý. Řada jejich postřehů, dnes už samozřejmých, výrazně předběhla dobu. Nejedlý, jak často činil, přirovnával rudé k husitům.³³ Také poznamenal, že se bolševici od starých náladových revolucionářů odlišují tím, že zatímco tito chtěli bez myšlenek na budoucnost jen všechno ničit, bolševici mají vizi a program.³⁴

Poptávka po poznání Ruska a po informovanosti zřejmě v roce 1918 významně převyšovala nabídku. Změnit to měl příjezd přímých účastníků události a také pomalu se zlepšující válečné zpravodajství.

³³ Z. Nejedlý, *Boje o nové Rusko*. Praha: Svoboda, 1951, s. 84.

³⁴ Z. Nejedlý, *tamtéž*, s. 47.

2. Informovanost

2.1. Válečné zpravodajství

Zažili jsme za ta dlouhá léta, co existují nejrůznější korespondence a telegrafní agentury, nad nimiž jsme kroutili hlavou, abychom si potom překroutili krk nad pětiřádkovým dementi. Bývalo to zejména za válek, kdy zvláštní zpravodajové káceli celé armády, potápěli dreadnoughty ještě nenarozené a byli svědky největších bitev, které lidstvo zažilo.

Vincenc Červinka³⁵

Válka taková je často zdrojem chaosu; o občanské, zvláště té ruské, to platí dvojnásob. Dodnes přetrvávají spory o roli jednotlivých stran. Dobová žurnalistika po celé Evropě prostě pracovala s tím, co měla. A do začátku roku 1919 toho mnoho nebylo. Stejně jako britský omyl jménem „generál Charkov“ budí dnes řada zpráv spíš úsměv na tváři. Avšak vzhledem k tomu, že v té době byly jediným zdrojem informací, musí se při zkoumání brát vážně.

Zájem budily československé legie. Navzdory věhlasu, který je předcházely, a obecnému povědomí, dostávalo se o nich do vlasti jen málo aktuálních zpráv. Především proto, že východní fronta občanské války byla i v době relativně moderních technologií a možností komunikovat na velkou vzdálenost fakticky odříznuta od Evropy.

Do zimy 1918 nemohla být o nějakém pravidelném válečném zpravodajství ani řeč. Vznik Republiky zastihl legie ve chvíli, kdy už se jejich řadami šířila krize a kdy antibolševické síly před Uralem upadly do hluboké defenzivy. Možná i proto dohodová média příliš nestála o to pouštět do světa mnoho informací. Primární důvod je ovšem ve velmi špatném spojení.

České deníky si tak na podzim 1918 musely vystačit se staršími zprávami. Aby uspokojily čtenářovu touhu zvědět o legendárních legiích více, bylo běžnou praxí zařazovat články například o Zborovu nebo o vzniku České družiny. Samotné vystoupení legií proti sovětské vládě bylo ze začátku přijímáno pozitivně. Národní listy, Venkov i České slovo se orientovaly otevřeně protibolševicky a téměř každodenně uveřejňovaly, která země se proti bolševikům postavila, nebo jakou další násilnost spáchali.

³⁵ Národní listy, r. 56, č. 314, 15. listopadu 1917.

Právo lidu, později v ruských záležitostech velmi ostré, sice neustálé protibolševické výlevy odráželo, ale jak už bylo psáno, většina jeho pisatelů byla ruskými událostmi spíš zmatena a zklamána a běžně se odvolávala na slabou informovanost. Převládala opatrnost a také názor, že je nutné Rusko a jeho režim nejprve poznat. Právo lidu obecně představovalo široké spektrum názorů, na podzim měl zřejmě navrch ten, že by Rusko mělo „vstát z mrtvých v nové formě, lidové, demokratičtější a socialistické.“³⁶ Jak si toto lidové, demokratičtější a socialistické Rusko představují? V této době patrně ne jako diktaturu proletariátu a obecně ne diktaturu. Projevy radikálů nebyly časté (také proto, že ti největší z nich měli do Republiky teprve dorazit) a vždy se na ně snesla vlna kritiky.

Vraťme se k legiím: Jejich obraz byl na podzim veskrze heroický. Vycházely články jako *Hrdinský národ*,³⁷ přeložený ruský text pisatele odkudsi ze severní fronty, opěvující legionáře útočící s ručnicemi a granáty na pancéřové vlaky, nebo příspěvky typu *Československá anabáze v Sibiři*³⁸ o počátku bojů s bolševiky. Po celý listopad 1918 stále převládal většinový názor, že legie v občanské válce bojují za správnou věc, za demokracii. A pod v této době hodně abstraktním pojmem „demokracie“ si příslušník či volič jakéhokoliv demokratického politického směru mohl představovat cokoliv, co se mu líbí.

První zmíněnou zprávou za celý podzim 1918 byla kusá a notně optimistická informace z 6. listopadu o plánovaném zřízení ruské Armády ústavodárného shromáždění o 600 000 mužích.³⁹ Spíš než nějakou informační hodnotu měla zřejmě za úkol uklidnit československého spojence, který začínal být netrpělivý.

Mnohem důležitější zpráva než všechny tyto kusé telegrafické kousky, publikované do té doby, přišla 5. prosince. Tehdy se poprvé ozval zpravodaj Timesů, navrátilší se zrovna z Ruska. Ještě o něm uslyšíme. Tento relativně dlouhý článek nazvaný *Sami proti bolševikům*⁴⁰ poprvé odhalil českému čtenáři realitu podzimních bojů. Není, zdá se, příliš přesný, ale to jeho dopad nijak nezmírňuje a neubírá mu na významu. Psalo se v něm: „Bývalá sibiřská vláda prohlašuje, že mobilizovala 250 000 lidí a nově utvořený Direktorát ujišťoval, že je s to přijmout frontu od Čechů. Sotva se však stal pokus o to, bolševici

³⁶ Právo lidu, r. 27, č. 297, 19. prosince 1918.

³⁷ Národní listy, r. 58, č. 125, 9. listopadu 1918.

³⁸ tamtéž, r. 58, č. 126, 11. listopadu 1918.

³⁹ Např. Národní listy, r. 58, č. 122, 6. listopadu 1918.

⁴⁰ Národní listy, r. 58, č. 147, 5. prosince 1918.

postoupili na různých místech a Češi byli nuceni zase zabrat celou frontu, aby zabránili katastrofě. Za frontou je sice 12 ruských divizí – stojí u Omska a velí jim generál Syrový – ale veškeré prosby Čechů u omské vlády, aby část jich byla poslána na frontu a o munici, jsou marné. Češi i Rusové na frontě trpce kritizují politiku vlády a prohlašují otevřeně, že vojsko i munice jsou zadržovány, aby se jich používalo k politickým účelům v Sibiři. (Dále si dlouze stěžuje na svévoli různých generálů v týlu a na nedostatek autority vlády a podotýká, že je věci spojenců, aby se jejich podpora dostala skutečně na frontu a ne k reakčním silám za ní, jak se to nyní děje.) Češi, ač se nehýbají od děl, jsou přirozeně omrzeli touto situací, reprezentant dohody (...) udržoval je v naději, ale dosud se na ruské půdě neobjevil ani jediný dohodový voják, ani není rozkazu k jejich příchodu na frontu. Zatím Češi jsou páteří ruských sil a udržují bolševiky v šachu, poněvadž osvědčení staří ruští vojáci se vyhýbají vojenské povinnosti.“

Ten článek byl rozbuškou. Reakce na něj potvrzují, jak málo se toho o ruských bojích do té doby vědělo. Až dosud převládal idylický pohled na legie, které v Rusku vítězí, které dostávají plnou podporu spojenců a jdou ruku v ruce se svým statečným ruským bratrem, aby společně osvobodily zem od bolševismu. Až dosud měl boj částečnou podporu a to i od levicovějších kruhů, možná proto, že se zdálo, že s Českoslováky jde a vítá je všechen lid Ruska. A že společně míří k zmíněné demokracii.

V následujících dnech se tiskem prohnala první vlna polemik o setrvání legií v Rusku, o samotném smyslu jejich akce. Právo lidu se postavilo proti Národním listům a hlavně Venkovu, hájícím v té době pobyt legií. „Do nové války? (...) Dobýt Rusko by trvalo mnoho let, dohoda na to nemá prostředky. 5-10 let by muselo být Rusko okupováno. (...) Zdá se, že agráři by nebyli rádi, aby čeští vojáci byli doma, a sami měli co nejdéle vliv na všechno, co se u nás děje.“⁴¹

Brzy přichází zpráva (opět Timesy) podobného znění a pak rovnou Kolčakovův omský převrat.

„Patrně velmi moudře nepokoušejí se Češi popírat autoritu Kolčakovu...“⁴²

Od té chvíle se tento hlavní zdroj zpráv, anglický zpravodaj, stácel stále blíže ke Kolčakovi. (Nevíme, zda se z různých zpráv jedná o jednoho a téhož člověka, patrně ano.) V souvislosti s omským převratem nepokrytě přebral verzi

⁴¹ Právo lidu, r. 27, č. 285, 7. prosince 1918.

⁴² Národní listy, r. 58, č. 165, 30. prosince 1918.

pučistů a označil neprávem zatčené členy vlády za vzbouřence. Začátkem nového roku už tento zpravodaj píše, že chování Čechů budí obavy.⁴³

Občas převzal český tisk i vysloveně nepravdivé zprávy. Například tuto ze Ženevy, zpožděnou snad o rok: „Na jihu Ruska byla ustanovena Dobrovolnická armáda Kornilova a Alexejeva.“ – obou dávno mrtvých. Redaktor pohotově dopsal pod text: „Pokolikáté obživuje již Kornilov?“⁴⁴

Podobně se zachoval i při přebírání zpráv o vraždě carské rodiny, když připsal: „Je nutno bráti s rezervou.“⁴⁵

Zlepšování informačních zdrojů obecně probíhalo velmi pomalu. Vincenc Červinka si ještě za války sovětsko-polské stěžoval: „Český tisk pražský je přitom v nevýhodě, že aparát našeho ústředního zpravodajství pracuje tak liknavě, nemaje patrně po ruce žádnou technickou výbavu, takže se spíš dozvídáme z berlínských a vídeňských, než ze svých vlastních, co se děje na východě.“⁴⁶

Samostatnou kapitolou o válečném zpravodajství z dob občanské války jsou zprávy o spojenecké pomoci. Bylo by zajímavé položit si otázku, jak mohla na čtenáře, který se o aktuální dění v Rusku zajímal, působit téměř každodenně opakující se sdělení, že intervence do občanské války stojí za dveřmi, že se Dohoda už už chystá do Bosporu a do Dardanel, aby mohla skrz Černé moře pomoci svým bílým spojencům. Nebo ty z opačné strany světa, že spojenecké divize jdou vstříc Čechoslovákům, a pak jejich naprosté popření anglickým zdrojem. Pokud by se měl dobový čtenář spoléhat na tisk, musel jednoduše věřit tomu, že se nejpozději do prosince se v Oděsse a ve Vladivostoku vylodí dohodové kontingenty a do pár týdnů, nanejvýš do měsíce, bolševickou vládu smetou. Jak intervence dopadla, je dobře známo. Obzvláště pak francouzsko-řecká akce na Ukrajině, od které si dohodový a tím pádem i český tisk sliboval zázraky, a která byla ohlašována s velkou pompou.

Jelikož se práce ještě bude podrobně a v samostatné kapitole zabývat tím, jak široká česká veřejnost přijímala Děnikina a jeho armádu, nebude toto povídání o jižní frontě nijak rozsáhlé. Zpráv z této fronty je značné množství, některé přímo z hlavního stanu Děnikinových Dobrolníků. Zajímavé je naprosté popření role Němců na jižní frontě občanské války, stejně jako snaha ukázat všechny zdejší

⁴³ Národní listy, r. 59, č. 4, 4. ledna 1919.

⁴⁴ tamtéž, r. 59, č. 7, 8. ledna 1919.

⁴⁵ tamtéž, r. 59, č. 6, 7. ledna 1919.

⁴⁶ Národní listy, r. 60, č. 271, 1. října 1920.

frakce jako sjednocené. Proto se v tisku objevují události a schůze mezi jednotlivými bílými vůdci, které se nikdy neuskutečnily. Dobrovolnická, Donská, Astrachaňská a Jižní Armáda v očích médií splývají a prý jednají v dokonalé jednotě. Přitom poslední tři jmenované útvary byly vybudovány za značné pomoci Němců a jejich vůdci byly mnohdy germanofilové. O Němcích v souvislosti s bílými silami téměř nepadá zmínka. Pouze Právo lidu citovalo 8. prosince 1918 vyjádření francouzského ministra zahraničí Pichona ohledně německého pobytu na Ukrajině: „Němci, stejně jako my, nepřišli sem jako dobyvatel, nýbrž jako ochránce práva, a proto se naše i jejich cíle zde stýkají.“⁴⁷

Jako by právě toto předznamenalo konec argumentování německým nebezpečím, které obhájcům války tolik pomohlo.

2.2. Síla osobního svědectví a lidského příběhu

Bratrovražedná občanská válka a hrůzovláda vyzbrojených, nikým netrestaných lupičů, vyžádala si na českém obyvatelstvu zde obětí životem, jež se čítají desítkami. Povstání stihá povstání, a každá strana osobuje si úplné právo nad životem a jméním. Rekvíruje vše, neposkytující nejmenší ochrany proti lupičům, kteří jsou pány situace.

Memorandum volyňských Čechů prezidentu Masarykovi⁴⁸

Snaha zapůsobit na pocity příběhem „obyčejného“ člověka patří k žurnalistice. Obvyklé válečné zprávy, jak dokazuje předešlá kapitola, dost kusé, se nemohly vyrovnat výpovědím lidí, kteří soudobé Rusko sami zažili. Už v roce 1918, hlavně však v roce 1919, kdy se postoj jednotlivých stran k ruské otázce vyhrotil, se tisk snažil poskytnout co nejvíce takových osobních příběhů. Občas došlo i na knižní podobu, jako v případě Šmeralovy cesty do Ruska⁴⁹ nebo zápisků, které sebou přivezli novináři či legionáři sami.

Této práci nepřísluší hodnotit míru teroru a násilností, jichž se v ruské občanské válce dopouštěly jednotlivé strany. Je ale neoddiskutovatelné, že se na nich podílely všechny, a pro tisk, zvláště ten blízký různým politickým stranám, nebylo složité si z ruských zpráv a svědectví vybrat ty, které se mu hodily nejvíce.

⁴⁷ Právo lidu, r. 27, č. 286, 8. prosince 1918.

⁴⁸ J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů, díl II. (1914-1945)*. Praha, s. 8.

⁴⁹ B. Šmeral, *Pravda o sovětském Rusku*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví, 1920.

Tyto násilnosti nemohly minout ani české osídlení, které mělo v Rusku velkou tradici. Před Velkou válkou čítalo toto osídlení jen ve Volyňské gubernii 33 956 osob, z toho 15 813 selského stavu.⁵⁰ Vedle pokrokového, samostatného rolnictva šlo často o kvalifikované pracovníky např. z oboru cukrovarnictví a pivovarnictví; v naprosté většině tedy osoby, jež nemohly mít žádný zájem na diktatuře proletariátu a nezřídka byly samy postiženy rudým terorem. V důsledku ruských událostí volila část z nich raději návrat do vlasti. Dr. Vilém Pospíšil připomíná setkání s jedním z těchto uprchlíků, který za sebou zanechal všechnen majetek, své podnikání a pozbyl část rodiny. Pospíšil se jej optal na jeho nejsilnější zážitek po návratu do Prahy.

„Mám pocit, že jsem se ocitl v ráji,“ odpověděl muž. „Od první chvíle, co jsem volně vydýchl, proniká celou mou bytostí jediná touha. Plamenným písmem a ohnivým jazykem chtěl bych do osvobozené vlasti hlásit znalost zkázy a zhouby, kterou způsobila Rusi zrada, potměšilost, zaostalost a neprozíravost. Chtěl bych varovat před vším, co má náběh k této morové ráně. Mám palčivý pocit, že se tu těch hrůz buď dobře nezná, nebo dosti výmluvně nepředvádí...“⁵¹

Nebylo divu, že se právě tito navrátilci stali největším veřejným nepřítelem českých komunistů. Zvláště Národní listy opublikovaly řadu výpovědí těchto lidí. Z jejich stránek si čtenář vytvoří obraz bolševika v těch nejtemnějších barvách. V barvě syté a krvavě rudé. Nabízejí celou sbírku bolševických ukrutností: Statkář rozsekán sekýrami, ředitel továrny a úředníci ponechání zaživa umrznout, důstojník přetržen ve dvě.⁵²

Je pravda, že vyhrocená kampaň (ano, nyní už to tak můžeme nazvat) pravicového tisku téměř dennodenně bombardovala čtenáře novými a novými sděleními o bolševických zločinnostech. Toto vygradovalo v roce 1919, kdy se sovětské Rusko několikrát ocitlo na pokraji porážky a jeho nepřátelé se zmobilizovali. Tento extrém se občas stal i terčem vtipů a hříček.

„Byl jsem zajat. Dostal jsem se k bolševické armádě. (...) Mé dělostřelecké oko ustrnulo, vida děla, která míří do oblouku. Patrně se s nimi střelí kolem rohu. Tam jsem se setkal s bolševickým generálem Bledjanovem. Ožralým individuem,

⁵⁰J. Vaculík, *Dějiny volyňských Čechů, díl I. (1868-1914)*. Praha, s. 14.

⁵¹Národní listy, r. 58, č. 132, 15. listopadu 1918.

⁵²Tamtéž, r. 59, č. 12, 14. ledna 1919.

prototypem bolševického vůdce, který na ústupu svou paní a své děti ve stáří 5 a 8 let hodil do vody...“⁵³

Autor tohoto článku (*Bolševické peklo*) popisuje své „cestování“ Ruskem, přičemž se dopouští takových zeměpisných chyb, že o nepravdivosti není pochyb. Samo Právo lidu zveřejnilo tuto výpověď jako odstrašující případ pravicové kampaně. S komentářem, že autorem je nepochybně nějaký český vtipálek, soudě podle jména japonského markýze „Játaky“, kterého po cestě potkal a podle dalších indicií.

Pozornost a zájem české společnosti poutal také spor o postavení žen v revoluci, a tak prostor dostaly i jejich výpovědi.

„Dívám se na bolševictví, jak jsem ho po celý rok v srdci Ruska, v Moskvě prožila a jak jej prožívaly ženy ruské, vesměs oběti tohoto experimentu krvavých bolševických carů Lenina a Bronštejna-Trockého,“ svěřovala se jedna žena navrátilší se z Ruska. Následně popisovala, jak zle se vedlo ruským ženám: „Dobře se mají pouze ty, které se uvelebily v palácích milionářů po boku svých semitských tovaryšů“⁵⁴

Co se týká tohoto problému, vzbuzovala velké emoce tzv. „socialisace žen“. Dodnes kolem tohoto fenoménu vládne nejasnosti; komise, které jej vyšetřovaly, nikdy nebyly dost nestranné, aby se jejich závěry daly považovat za bernou minci. Jisté je, že v omezené míře a z rozmaru jednotlivců a místních bolševických vůdců k těmto výstřelkům, tedy k rekvírování žen a jejich poskytování komisařům, vojákům a jiným, docházelo. Článek Sergeje Perského, převzatý ze švýcarských zdrojů,⁵⁵ však líčil „socialisaci žen“ jako jakýsi masový jev. Právo lidu se proti článku okamžitě ohradilo a nabídlo vlastní obraz reality revoluční ženy v sovětském Rusku.⁵⁶ Podobnou nevoli vzbudil u levice a jejích přívrženců Venkovem načrtnutý obraz sovětské probolševické ženy, v osobě Rozy Schwarzové, kyjevské Židovky, která se údajně účastnila mučení důstojníků a vyřezávala jim do kůže nárameníky.⁵⁷ (Oblíbený způsob mučení v čase občanské války.) Při troše přehánění neměla tato popravená revolucionářka daleko k tomu, jak si revoluční ženu představovali ti nejskálnější čeští bolševici.

⁵³ Právo lidu, r. 28, č. 257, 1. listopadu 1919.

⁵⁴ Venkov, r. 14, č. 277, 26. října, 1919.

⁵⁵ Národní listy, r. 59, č. 108, 13. května 1919.

⁵⁶ Právo lidu, r. 28, č. 113, 14. května 1919.

⁵⁷ Venkov, r. 14, č. 231, 1. října 1919.

*Pryč s feminismem,
muž je X, žena je Y,
leč srdce tvé může zníti jako jeden zvon,
Když s puškou v ruce jdeš za cílem,
s manlicherovkou, vojandy rudé,
ve vratech, v oknech, na vozech tramvají...⁵⁸*

Pro kategorii osobních výpovědí je nepochybně důležitý návrat ruských legionářů. O návratu českých komunistů bude řeč na jiném místě. V letech 1920 a 1921 se čtenářům mohly dostat do rukou první legionářské spisky a pomáhat jim formovat názor na pomalu končící občanskou válku. Vedle všech expresních telegrafních zpráv z rubriky „Z Ruska“ jako by se najednou otevřely dveře do jiného světa. Do světa, který byl až doposud zahalen mlhou dálav a poskytoval jen zdání o své skutečné podobě. Zvláště legionářský žurnalista Pavel Fink a sociálně demokratický poslanec František Václav Krejčí, člen slavného „poselstva z vlasti“, přinášejí velmi kompletní a barvitý obraz občanské války.⁵⁹ Fink vykreslil občanskou válku krásnou češtinou, skoro až s patosem: „Atamanskou třídou letí právě sotňa Anněnkových kozáků. Ve vlnách zvuků rozvířené stolice hřmí refrén jich táhlé, molové válečné písně. (...) Na křižovatce jsem utonul v proudu lidských těl. Lidská řeka kalem smutku zanesla mi duši.“⁶⁰

Oba tito pánové si do vlasti přinášeli částečné sympatie k bílým vojskům, lítost nad jejich osudem a zároveň hluboký odpor vůči jejich politickým a vojenským autoritám, stejně jako vůči týlovému teroru.

⁵⁸ S.K. Neumann, *Rudé zpěvy*. Praha: Československý spisovatel, 1971, s. 26.

⁵⁹ P. Fink, *Bílý admirál: profil Kolčakovštiny*. Praha: Dr. Grégr a syn, (asi 1920); *Umírající království*. Praha: Památník odboje, 1921, a F. V. Krejčí: *U sibiřské armády*. Praha: Památník odboje, (asi) 1922.

⁶⁰ P. Fink, *Bílý admirál*, s. 80. Popis Omsku před jeho dobytím rudými.

2.3. Obraz ruského města jako ukazatel zkázy a pokroku

Z bolševického ráje o poměrech v Moskvě: Všechny obchody jsou zavřeny, závěsy spuštěny, dveře zabezpečeny a mnohdy zabeďněny. Vládne drahota. Město je plné agentů terorizující Mimořádné komise pro potírání kontrarevoluce. (...)

Vězení jsou tak přeplněna, že byl zrekvírován i klášter...“⁶¹

Na město vždy válka dopadne s dvojnásobnou tvrdostí a to se ho nepřítel nemusí ani dotknout. První světová válka ukázala, že město není co do zásobování soběstačné a trpí válkou daleko více než venkov. Jeho obyvatelé jsou v případě nedostatečné péče vládní moci odkázáni na černý trh. Ten postihují vládní nařízení.

Občanská válka všechno zmíněné umocnila. Jedním z hlavních terčů rudého teroru byl ideový nepřítel bolševiků, buržoazie. O státní podpoře té části měšťanstva, kterou nepotkala persekuce, je zbytečné mluvit. Nemoci, zásobovací obtíže a nemožnost se uživit vedly k masovým úmrtím. V zimě obyvatelé sužoval permanentní nedostatek topiva. Kdo mohl, odjížděl na venkov. Za takové situace se ruská města rychle vylidňovala. Například Petrohrad, bývalé hlavní město, ztratil během občanské války tři čtvrtiny svých obyvatel.⁶²

Vedle zmíněných antibolševických navrátilců z Ruska se v Československu největší odpůrci bolševiků rekrutovali z městské inteligence. Město pro ně bylo symbolem a středem pokroku, kulturní křižovatkou. Úpadek ruských měst symbolizoval vše, co se jim zdálo na bolševismu odpudivé, v čele s naprostým rozvratem „veřejného pořádku“. Po celou dobu občanské války a v podstatě i po jejím skončení přichází pravicový tisk s titulky jako *Petrohrad-mrtvé město*, *Kam přivedli Rusko bolševikové* nebo *O tragédii ruských měst*.

„Poslední petrohradské zprávy jsou krajně pesimistické. V Petrohradě vládne velké hladové nepokoje. Tisíce a tisíce lidí volají po ulicích o chleba. Bolševičtí Číňané ostřelují zástupy.“⁶³

Právě Petrohrad a Moskva představovaly hlavní literární bojiště pravicových a levicových literátů. Zbraní prvních bylo najít co nejvíce lidského neštěstí, jež rudí v Rusku způsobili; druzí buď pohromu ruských měst popírali a

⁶¹ Národní listy, r. 59, č. 3, 3. ledna 1919.

⁶² O. Figes, *Lidská tragédie*, s. 564.

⁶³ Národní listy, r. 59, č. 12, 16. ledna, 1919.

označovali tyto zvěsti za „buržoazní výmysly“, nebo se alespoň snaží zdůraznit vše, co se bolševikům alespoň trochu dařilo. Rovněž se snažili postavit svou argumentaci na osobním prožitku, ať už to byl Bohumil Šmeral (*Pravda o sovětském Rusku*) nebo Ivan Olbracht (*Obrazy ze sovětského Ruska*).⁶⁴

Olbrachtovy *Obrazy* se většinu zmíněných jevů ani nesnaží popírat. Celé dílo je koncipováno odpověď Jaroslavu Kvapilovi, jednomu z nejhlasitějších českých kritiků bolševismu. Olbracht svým literárním talentem navodil jakousi jásavou atmosféru, snad mu pomohlo i přicházející jaro 1920. Vytvořil zcela nový rozměr městského veřejného života. „Petrohrad a Moskva – mrtvá města,“ píše, „tak tohle jsme čítali v evropských novinách. Jenže tenhle ruch, šum a barvy se jaksi neztotožňují s představou mrtvoly a troubení automobilů je příliš energickým pohřebním průvodem. Ale pochopíte ihned, proč mrtvé. Není výkladních skříní, jež udávaly ráz evropským velkoměstům. (...) Ale za to tu jsou jiné vývěsní štíty. Červené a bílé. Nové a veselé. Je na nich srp a kladivo. (...) Moskva nezemřela, ani Petrohrad nezemřel. Ten život se jen přelil jinam. Pryč z bank, burs a kaváren.“⁶⁵

Když už nic jiného, jasně naznačil, že propast mezi starým a novým světem, jak ji nejen levicovní umělci vnímali, už je nepřekonatelná. Že měšťáctvo a jeho produkt, parlamentní demokracie, patří stejně jako koruny a trůny do světa starého. I kdyby byli oponenti bolševiků sebedemokratičtější, v Československu byla část lidí předem rozhodnuta, pokud už někoho podporovat, pak rudé. U mladých lidí hrály roli čtyři roky světové války, a když se objevila alternativa, jak se v budoucnu další vyhnout, alternativa nabízející na první pohled spoustu výhod a vymožeností, snadno se nechávali strhnout k podpoře rudých. Není nesnadné si představit, co cítili. Vidiny revoluce a spravedlivého světa byly něčím novým a něčím svěžím, tedy přesně tím, co vždy mladé talentované lidi a obzvlášť umělce přitahuje.

U mnoha umělců se lze domnívat, že jejich příklon k radikální levici byl spíše plodem idealismu než nějakého skutečného „uvědomění“. Sám Olbracht společně s Neumannem, Seifertem, Vančurou a dalšími od komunistů, jejichž názory za doby občanské války hájil, v roce 1929 odejde.

⁶⁴ I. Olbracht, *Obrazy ze soudobého Ruska*. (3 díly) Praha: Fr. Borový, 1920.

⁶⁵ I. Olbracht, *Obrazy ze sovětského Ruska*, s. 7-10.

3. Krize let 1919 a 1920

3.1. Muna a radikalizace české levice

Sympatie s vítězným bolševismem v Rusku, objevovaly se v sociální demokracii hned od počátku, intenzivnější ohlas však nalézal bolševismus po návratu některých válečných zajatců, kteří byli již v Rusku aktivními členy v tamějším bolševickém hnutí.

Josef Hudec⁶⁶

Alois Muna se v Československu objevil na v prosinci 1918. Ferdinand Peroutka jej popsal jako postavou nepatrného, nijak velkým duchem nadaného fanatika, jež se pro síly, které reprezentoval, ihned stal symbolem.⁶⁷ Byl jedním z těch, které moskevská centrála Komunistické strany vyslala do střední Evropy, aby tu šířili ruský bolševismus. Z Ruska si vedle neochvějné víry v komunismus přivezl i vizitku, kterou mu vystavili legionáři – zatykač. Muna byl bolševikem se vším všudy, od počátku byl pro svou radikálnost vedením sociální demokracie a širokými vrstvami přijímán jen opatrně. Po vyostření situace ho spodní proudy vynášely stále výše, neboť radikálové dosud člověka jeho ražení postrádali.

Stát zcela jistě nechtěl dělat z Muny mučedníka, ale jeho lokální představitelé situaci nezvládli. Muna byl hned po svém příjezdu (29. listopadu 1918) v Prostějově zatčen, což pobouřilo místní dělnictvo.

„Zprvu to vyhlíželo podle moskevských předpokladů skvěle,“ napsal Zdeněk Kárník. „Muna byl jako proslulý komunista zatčen a uvězněn. Ve městě propukly demonstrace. Muna byl demonstranty osvobozen a promluvil k nim o bolševické revoluci. Očekával, že nastane cosi jako triumfální cesta sovětské ideje zemí.“⁶⁸

Muna byl tedy místo soudu na základě legionářského zatykače (jehož platnost byla v ČSR pochybná) propuštěn a prostějovský incident mu posloužil ku prospěchu, neboť si získal publicitu. Tu ještě posiloval pravicový tisk, jenž proti němu rozpoutal kampaň a opakovaně otiskl legionářský zatykač i s jeho

⁶⁶ J. Hudec, *Bolševism v Československé republice*, s. 3

⁶⁷ F. Peroutka, *Budování státu*, s. 350.

⁶⁸ Z. Kárník, *Pravé a levé extrémy v Českých zemích a v ČSR*, in *Bolševismus, komunismus a socialismus v ČR*, s. 42

osobním profilem.⁶⁹ Muna měl zdánlivě všechny předpoklady, aby splnil cíle, dané mu Leninem. Brzy se však ukázalo, že tyto „moskevské předpoklady“ nepočítaly s jednou věcí: Totiž s tím, že „zatímco v okolních státech se agitátoři setkávali s masami lidu frustrovanými válečnou porážkou, v ČSR stále davy stále jásaly nad vyhlášením samostatného státu“⁷⁰. Příslušníky rodící se levé opozice v sociální demokracii posléze Munu přesvědčili, aby zanechal plánů na založení vlastní komunistické strany a snažil se o své cíle právě pod křídly sociálních demokratů.

Ihned začal s agitací namířenou proti činnosti ruských legií. Legionářský boj označil za spiknutí proti pracujícím celého Ruska a v dělnických řadách se postaral o obrat mínění víc než všechny novinářské obhajoby sovětského Ruska dohromady. Na podzim by si nikdo nedovolil na legionáře otevřeně útočit, v lednu Muna neváhal a rovnou se mu dostalo značného prostoru v levicovém tisku. Jednání státní moci ve věci Munově dokumentuje, jak opatrně si tato v souvislosti s ruskými záležitostmi počínala. V březnu několik legionářů proniklo do bytu poslance Brodeckého a Munu hledali. Za několik dní ho přece dopadli a vedli ho s velkou slávou na policii. Policejní ředitel ho zase propustil, neboť proti němu „nebylo zákonného důvodu“⁷¹. Muna se přesto raději uchýlil na „český Kronšadt“, na revoluční Kladno, ale vlny, které se svými ruskými soudruhy rozhoupal, už se zklidnit nepodařilo. 17. června 1919 byl zatčen a následně souzen v souvislosti s podporou vyjádřenou Maďarské republice rad a kvůli kontaktům s jejími představiteli. Vlekoucí se a ostře sledovaný proces, mimo jiné provázený hrozbou generální stávky, ukončila až milost prezidenta Masaryka.

Víc než státních orgánů se Muna musel obávat právě legionářů. Z Ruska, kde nemohli uvěřit, že je takový člověk vítán, přicházely rozhořčené odpovědi. Válka legionářů s Munou vyvrcholila olomouckým incidentem, kdy se před nimi neúspěšně pokusil skrýt pod klavírem, za což si vysloužil přezdívku „hrdina zpod piána“.⁷²

Pod tlakem Beneše, ozývajícího se z Paříže, se vedení sociální demokracie Muny, jiných komunistů a jejich názorů přece jen zřeklo, ale jinak nic nez mohlo.

⁶⁹ Např. *Národní listy*, r. 59, č. 8, 11. ledna.

⁷⁰ Z. Kárník, *Pravé a levé extrémy v Českých zemích a v ČSR*, in *Bolševismus, komunismus a socialismus v ČR*, s. 42.

⁷¹ F. Peroutka, *Budování státu*, s. 357.

⁷² J. Hudec, *Bolševism v ČSR*, s. 33.

Zakázat mu účast na přednáškách nebylo možné. Tímto činem na sebe vedení jen zaměřilo pozornost a kritiku vlastního levého křídla.

S postupujícím rokem 1919 se levice stále více vyhraňovala, radikálové sebou stahovali i pravé křídlo strany. Zároveň je možné pozorovat, jak se pod redaktorem Josefem Stivínem radikalizovalo Právo lidu, doplněné čerstvě založeným a ještě ostřejším listem Sociální demokrat.

3.2. Lidový aktivismus

Chtějí nám ubít ruskou revoluci! Burcujte všude srdce i mozky!

Provolání kladenské Svobody z 30. října 1919⁷³

V českých zemích vládl už od 19. století silný sklon hledat v Rusku jako v největším slovanském státě vzor a inspiraci, a to bez ohledu na fakt, že spolu obě země a oba regiony neměli historicky mnoho společného.

Karel Vaněk napsal: „Českého člověka láká každá přednáška o tom, jak je v Rusku, a lidé se scházejí zdaleka široka, aby se dozvěděli něco o bolševictví.“⁷⁴ Převládající názor, že je Rusko nutno nejprve pochopit, promítl se do vzniku různých spolků a iniciativ. Typickým příkladem je založení „Rusko-české jednoty“ v únoru 1919, dávající si mimo jiné za úkol zprostředkovat veřejnosti co možná nejpravdivěji ruské události. O autoritu a důvěryhodnost organizace se měla starat zvučná jména jejích členů, vedle Viktora Dyka nebo Aloise Jiráska se podařilo získat i J. S. Machara.⁷⁵

Za podobným účelem vznikla i „Socialistická rada osvětových dělníků“, sdružující pod sebou například S. K. Neumanna, Jaroslava Seiferta, Fráňu Šrámka nebo Ivana Olbrachta. Díla Neumanna nebo Seiferta ukazují cosi jako nábožnou úctu k revoluci. Revoluce a její symboly jsou jimi vzývány téměř jako svaté a protivníci ostře napadáni:

Sovětská Rusi,

bud' zdráva,

nad skomírajícím světem, jenž dusí

⁷³ V. Olivová, *Československo-Sovětské vztahy*, s. 139.

⁷⁴ J. Kolejka, *Boje dělnické třídy v prvních měsících ČSR*, in *Ke vzniku ČSR*, s. 66.

⁷⁵ Š. Kolafa, *Velký Říjen a vznik Československa*, s. 142.

*nás a všechny dělníky a dělnice,
bud' zdráva, světice
(...)
Čtyřletá mučednice
na skřipci ničemné západní diplomacie,
popichované zlatou chátrou měšičácké Francie,
zrodivší revoluci.*

*Mordýři Děnikin, Kolčak, Wrangel,
tvá zrádná zbabělá emigrace,
žurnalističtí lháři v žoldu buržoasie,
a všichni červi tyjící z mrchy starého světa,
holota, která řve: Vlast!
A myslí na trůny, kšefty a chlast,
vředy carismu, jež se provalily,
zločin blokády a stíny revoluce,
galejními koulemi tvé nohy zatížili a spoutali tvé ruce.*

*(...)
Tvé vůli staň se i dobud' světa celého,
a přes hladomor vzrůstěj Tvoje moc a sláva,
a Rudá armáda,
Sovětská Rusi,
bud' zdráva.⁷⁶*

Také Jaroslav Seifert se připojuje:

*(...)Bud' sbohem, země naše, země rodná,
ne tebe my,
však ty nás nejsi hodna,
tam na východě vidí oči spásu,
tam na východě v dálce barvy chrp,
vychází věnec žitných klasů,
kladivo a srp.⁷⁷*

⁷⁶ S.K. Neumann, *Rudé zpěvy*, Pozdrav, s. 24.

Největším šířitelem prosovětské literatury se stala Edice Červen S. K. Neumanna, podle slov zakladatele přinášející „knihy pro širokou vrstvu lidovou, která vyhledává v knize poučení a není dosud zkažena lživou, podvodnou žurnalistikou a vyfabrikovanou literaturou nesvědomitých spisovatelů“ a „nejsvědomitější zprávy o Rusku a z Ruska, jakož i o socialismu v jiných zemích“.⁷⁸ Prvotním jejím zaměřením bylo vyvracet fakta, sdělovaná o Rusku pravicovým tiskem.

Zájem o Rusko odrazil se i v programových zásadách Realistického klubu, navazujícím na činnost České strany pokrokové, a to uznáním „pokrokového rázu bolševické vlády a její snahy za sociální i politické povznesení chudých lidí.“⁷⁹

Mezitím v rámci sociální demokracie zesílil tlak na vyslání vlastní delegace do Ruska. „Dokud to neučiníme,“ míní Sociální demokrat z 21. března, „nemáme právo závod o ruskou revoluci s měšťáky snižovat a jsme jako sociální demokraté povinni mlčet.“⁸⁰

Nicméně mlčení je to poslední, co by česká levice v roce 1919 udržovala. Samotný pohled na občanskou válku změnil hned v několika aspektech: Legie ve veřejném mínění levicové většiny zůstaly uznávanými, ale zároveň se staly jakýmsi nechtěným prvkem, jehož málokým popíraná statečnost byla vynakládána špatným směrem. Útok na politické a vojenské vedení legií byl v ten čas v plném proudu, a to jak na Rusi, tak v Československu. Zčásti následkem působení komunistických navrátilců z Ruska, zčásti vlivem ruských událostí se téměř vytratily sympatie i pro demokratickou část ruských bílých. Jako by při všeobecné polarizaci názorů zbyl prostor už jen pro bolševiky na levé straně a bývalé carské generály na druhé. Dá se však říci, že je to logická reakce na vývoj občanské války, kde rovněž došlo k vytěsnění „demokratické kontrarevoluce“. Nutno dodat, že tento směr byl z největší části bráněn právě legiemi, jinak neměl výraznější oporu. A když legie z války vycouvaly, vytratil se také.

Aktivismus české společnosti, především nižších vrstev a proletariátu, je nezpochybnitelným fenoménem roku 1919. Musíme se ptát, kolik z něj patří vlastní sociální situaci protestujících a kolik prosté sounáležitosti s ruskými

⁷⁷ J. Seifert, *Město v slzách*, Dobrá zvěst, s. 31.

⁷⁸ Např. I. Olbracht, *Obrazy ze soudobého Ruska*, rub titulní strany.

⁷⁹ J. Křesťan, *Zdeněk Nejedlý: Politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka 2012, s. 146 a 147.

⁸⁰ V. Olivová, *Československo-Sovětské vztahy*, s. 124.

nižšími vrstvami. Protest proti intervenci v Rusku byl nedílnou součástí takových demonstrací, a dá se říci, že jeho síla byla úměrná velikosti československého kontingentu na Rusi. Možná to byl všeobecný kurz většiny novin, který pomohl tyto jevy eskalovat, protože místo toho, aby ukázal, že bolševismus nemá proti dohodovým vojskům šanci, podařilo se mu přesvědčit vlastní obyvatelstvo o ohromném rozsahu intervence.

Tyto protesty je rovněž třeba chápat v duchu doby. Československo bylo doslova obklíčeno revolučními bouřemi a vedlo válku s bolševickým Maďarskem. Bylo by naivní si myslet, že v době vření všude kolem zůstane mladý stát klidným ostrovem ve středu Evropy. Zvláště při již zmíněných starých myšlenkových a emočních vazbách s Ruskem, které po celý rok 1919, po celý tento „rok bílých“, hořelo rozhodujícím bojem občanské války.

Protesty byly hlavně třech druhů a motivací, tyto se však mísily dohromady. K prvnímu vedla vlastní sociální nespokojenost (kterou ze všeho nejvíce rozdmýčovaly vysoké ceny a bující lichva) nebo chuť vyzkoušet, co všechno dovede lidová masa a jak daleko dosáhne přímá demokracie. Projevy v souvislosti s děním v Rusku byly vedlejším produktem. Druhý případ se týkal protestů proti intervenci, u nás neodlučitelně spojeným s ruskými legiemi. Jeho účastníky byli často jinak mírumilovní členové rodin legionářů. Třetím byly akce pořádané čistě v souvislosti s ruskými událostmi a namířené přímo proti počínání bílých armád. Tyto vrcholily především v říjnu 1919,⁸¹ v době největšího ohrožení sovětského režimu, přičemž první skutečně vážné nepokoje jako takové přišly v lednu, kdy na více místech došlo dokonce ke střetu demonstrantů s policií.⁸² Ne náhodou se ty největší odehrávaly na Kladně. Sociální složení regionu v kombinaci s Munovou skupinou českých komunistů „ruského typu“ představovalo vysoce výbušnou směs.

Věra Olivová formou tabulky sestavila unikátní přehled těchto všech protestních akcí.⁸³ Z něj je patrné, že obvyklé letní a podzimní demonstrace roku 1919 čítaly v řádech set, výjimečně tisíců lidí a jejich nejčastější lokací byly Praha a právě Kladno. Nejvýznamnější z těchto akcí byla naplánována na 21. července. Šlo o „Den mezinárodní bojové solidarity se sovětským Ruskem“. V Praze se shromáždilo až 20 000 lidí, povětšinou z rodin ruských legionářů, a zvolilo si

⁸¹ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, s. 136-140.

⁸² J. Kolejka, *Boje dělnické třídy v prvních měsících ČSR*, in *Ke vzniku ČSR*, s. 66.

⁸³ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, s. 587-598.

vlastní komitét pro vyjednávání s vládou.⁸⁴ Ve svém prohlášení se resolutně postavili proti intervenci, proti jakékoliv účasti Československa v ní, a žádali zároveň co nejrychlejší návrat legií.

„Protestujeme proti tomu, že ještě dnes přicházejí do Prahy živly, které činí pokusy pracovat pro ruskou reakci a které se dokonce snaží vlivně působit na českou veřejnost ve smyslu carsko-protirevolučním,“ psalo se mimo jiné v resoluci, kterou přijali.⁸⁵ Menší akce v ten den proběhly i na Kladně a v Brně.

Nikde není zmínky, že by tato shromáždění provázely nějaké větší násilnosti nebo zásahy silových složek. Ostatně jak už bylo psáno, počínaly si československé orgány velmi opatrně. Velitel kladenské posádky major Rytíř si ve své zprávě o 21. červenci stěžoval: „Ministerstvo vnitra na každý dotaz okresního hejtmanství nařizuje všechny tábory povolit. A my musíme na všechno mlčet?“⁸⁶

Podobně po hladových bouřích a rabování z 22. května (policie tehdy zasáhla s velkým zpožděním a jen omezeně) reagoval Alois Rašín, když nazval ministra Švehlu „velmi nerozhodným“. Zatímco Rudolf Bechyně nepoužití síly chválil.⁸⁷ Antonín Klimek vystihuje vše nejvěrněji odcitováním pasáže ze Švehlovy biografie: „Umírněnou svou taktikou (...) zabránil nepochybně vypuknutí občanské války mezi stoupenci a odpůrci sociálního radikalismu.“⁸⁸

Lze tak vysvětlit relativní pasivitu silových složek i v případě prosovětských a protiintervenčních demonstrací, neboť je vsutku pravděpodobné, že by tvrdý zásah mohl mít nedozírné následky. Navíc není jisté, jak by se jednotky, obzvláště z řad mladé československé armády, zachovaly.

Když se podíváme na náplň činnosti např. brněnského policejního ředitelství v ruských záležitostech, omezovala se především na kontrolu osob přijíždějících z Ruska, zadržování nezákonných brožur a tiskovin, nanejvýš sledování radikálů a jejich schůzí.⁸⁹ Šmeral hodnotí počínání policie o rok později, za prosincové generální stávky, jako mnohem přísnější a brutálnější.⁹⁰ Odvrácenou stranou tohoto mírného přístupu byla krize státní autority.

⁸⁴ České slovo, r. 11, č. 172, 23. července 1919.

⁸⁵ Právo lidu, r. 28, č. 120, 22. července 1919.

⁸⁶ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, příloha č. 30, s. 481.

⁸⁷ A. Klimek, *Velké dějiny země Koruny české XIII*, s. 86.

⁸⁸ Tamtéž.

⁸⁹ J. Obršlík, *Československo-sovětské vztahy v letech 1918-1938*, Brno: Státní archiv, 1961, s. 29-30 a 100-101.

⁹⁰ B. Šmeral, *Historické práce*, s. 148-162.

„Stále častěji vyskytují se v poslední době smutné zjevy, které obavou a úzkostí naplňuje srdce věrných Čechů, upřímně milujících národ a republiku. Úcta před zákonem mizí a ubývá,“ stálo se v projevu československých soudců. „Veřejní funkcionáři, zvláště pak soudci, jsou davem ohrožováni, napadáni v novinách, spílá se jim a podkládají úmysly a cíle, jichž jsou daleci.“⁹¹

K Tusarově vládě v tu dobu doléhaly kritické hlasy ze všech stran, obviňovali ji z nečinnosti. Radikální levice jí vytýkala, že jako vláda převážně levicová demonstranty nikdy naplno nepodpořila; pravé kruhy protestovaly, že tyto „nepořádky“ dovolila. Ve skutečnosti zřejmě udělala to nejlepší, co mohla, když situaci zbytečně nejitřila. Jistě není přehnané tvrzení, že by země v případě vyostření nepokojů mohla snadno sklouznout do občanské války.

3.3. Za návrat legií

Vraťte nám muže a syny ze Sibíře!

Transparent protestujících, obsadivších chodby Národního shromáždění.⁹²

Občanská válka vyvolávala vášně ve všech zemích, které do ní vyslaly svá vojska. Byl to také jeden z hlavních důvodů, proč se celá intervence uskutečnila v tak malém rozsahu. Stejně jako v Československu i na západě široké, nejen nižší vrstvy, zásah odmítaly. I proti relativně malým spojeneckým kontingentům na severu Ruska se vedly velké protesty. Jakmile byla širší česká společnost jen trochu obeznána s postavením, ve kterém se legie v roce 1919 ocitly, ozývalo se volání po jejich návratu i od těch, kteří nemohli být podezříváni ze sympatií k ruskému bolševismu. Pro většinu české společnosti ztratil pobyt legií v Rusku smysl už proto, že se přestala identifikovat s válkou, kterou tam vedly. S větší informovaností a proměnou sibiřských reálií, patrnou z tisku, a všeobecně levicovou náladou, pomíjely dřívější důvody i obraz Čechoslováka, který pro dobro Ruska a slovanstva poráží na Rusi Němce a bolševiky-jejich agenty. Z dobové publicistiky je navíc cítit vyprchání dřívější sounáležitosti s Dohodou i počáteční až přehnané víry v ni.

⁹¹ J. Hudec, *Bolševismus v ČSR*, s. 19.

⁹² Právo lidu, r. 28, č. 271, 19. listopadu 1919.

„Naše slavná vládo,“ zní z petice zaslané národnímu shromáždění, „protestujeme proti tomu, aby se legionáři museli probíjet Ruskem! Byli by nástrojem záměrů cizích. Legie své dílo dokončily.“⁹³

Hra o (ne)odjezdu legionářů ze Sibíře měla několik dějství. Je nutné alespoň zmínit Štefánikovy pokusy a vyslání „Poselstva z vlasti“, snaha ukázat, že vlast na legie nezapomněla. Za hlavu poselstva byl vybrán sociálně demokratický poslanec F. V. Krejčí. Doplnil ho agrárník Hilbert, Slovák Krivoš, zástupce ministerstva financí, dva legionáři a skupina lékařů.⁹⁴ Výše zmíněný Krejčí i Hilbert byli pilnými literáty, Hilbertovy relace se pravidelně objevovaly ve Venkově.

Legie našli v tom samém (a možná horším) stavu, v jakém je zanechal Štefánik. Během jara prolétlo spojeneckými kuloáry několik pokusů vrátit Čechoslováky přímo na frontu. Generál Janin po rozhovorech s českými veliteli a inspekci mužstva rozpoznal rozsah demoralizace a oznámil to do Francie. Jenže odtamtud se mu vrátil rozkaz k útoku, naprosto ignorující jím oznámené skutečnosti.⁹⁵ I přes svou neschopnost vést útočné operace zůstávaly legie silnou kartou a Dohoda neměla nikoho, kdo by je nahradit v úloze strážců dráhy a Kolčakova týlu. Na západě dobře věděli, že bez ochrany magistrály Kolčak padne. Francouzský ministr Pichon souhlasil s odjezdem legií, ale jen v případě, že je nahradí americké síly. V době, kdy každý takový krok vyvolal doma odpor, nemohli Američané souhlasit. A obsazení prostoru svým rivalem, Japonskem, rozhodně nechtěli připustit.⁹⁶ Rychlý říjnový postup rudých na Omsk znamenal vystupňování dohodového tlaku na legie. Jak na západě, tak v Rusku byli Čechoslováci stále v „kurzu“, v očích mnohých zůstávaly poslední záchranou před rychle postupujícími bolševiky; doufalo se v druhý československý zázrak.

9. listopadu 1919 přišla přes Paříž ze Sibíře čtyři dni stará zpráva: „Vrchní velitelství Československé armády oznámilo sem, že generál Syrový a politický plnomocník Bohdan Pavlů ohlásili žádost československého vojska vrátit se domů po pevnině. Většina československých divizí od Omska až po Irkutsk přeje si táhnout přes Ural a do jižního Ruska. Tímto se dostane na území, které Děnikin ovládá.“⁹⁷

⁹³ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, příloha č. 34, s. 487.

⁹⁴ F. V. Krejčí, *U Sibiřské armády*, s. 7.

⁹⁵ F. Peroutka, *Budování státu*, s. 201 a 664.

⁹⁶ B. Miller-Unterberger, *The United States, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia*. The University of North Carolina Press, 1989, s. 332.

⁹⁷ Národní listy, r. 59, č. 263, 9. listopadu 1919.

Byl to šok, jak pro české čtenáře, tak pro samotné sibiřské legionáře. Vláda navíc potvrdila pravost telegramu. Což o to, pravý byl, jenže nepravdivý. Pavel Fink ihned ukázal prstem na Bohdana Pavlů a skrz něj na Karla Kramáře. Jen co si příslušné orgány a osoby, které byly takto obejity, tedy Československá vláda a Janin, vyměnily telegramy, smetly návrh ze stolu. I kdyby byly legie v lepším stavu, zůstával by takový podnik obrovským hazardem. Tento návrh ostatně nezazněl poprvé; už v létě chtěl Churchill vyslat legie, nebo alespoň tu bojeschopnější část z nich, archangelskou cestou. Je třeba říci, že všechny tyto nápady pocházely z neznalosti nebo ignorance situace legií. Nebo naopak z vypočítavosti. Aby výprava na jih k Černému moři měla vůbec nějakou naději na úspěch, museli by legionáři dosáhnout Volhy a případně se po ní plavit, nejspíše ji však překročit a dobýt Penzu nebo přes uralskou dráhu Saratov, odkud vedly, a to ještě nepřímo, nejbližší železnice na jih. Bez dráhy nebo dostatečných komunikací by byla výprava ztracena. Takovým postupem by se legie zcela jistě vystavily nejtěžším bojům a musely by se znovu chtě nechtě zapojit do války v centrálním Rusku. Výprava tak daleko, pokud by se povedla, byla by přímým ohrožením sovětské vlády a ve spojení s Děnikinem její jistou porážkou. Obtíže cesty přes Archangelsk, se kterou koketovali spojenci už od začátku roku 1918, nebyly o nic menší, a za předpokládaného bolševického odporu by cesta těžkým terénem severního Ruska musela skončit tragédií. Netřeba mluvit ani o nepochybně hysterické reakci v samém Československu, kdyby taková akce započala. Dobovou atmosféru odráží článek majora Špačka, který dostal prostor v Národních listech jako vojenský odborník. Plánu nevěřil. „Tedy probíjet se? Nové boje? Vždyť to by znamenalo taktickou a strategickou spoluúčast v bojích armády Kolčakovy a Děnikinovy! Nenávidím podlý, zrádný, německými zájmy vyvolaný režim, ale stejně tak se nemohu nijak nadchnout pro metody kolčakovské!“⁹⁸

Právo lidu v reakci na toto dění varuje: „Doprava na Sibiři nesmí být hazardním podnikem!“ Dodává: „Neuznáváme a neuznáme žádné autonomie sibiřské armády, kterou agrární tisk včera vytyčil, (Tedy že armáda se může sama rozhodovat, co podnikne.) aby mohl podporovat jednání českých černosotněnců, kteří sibiřskou armádu zneužijí pro svou politiku.“⁹⁹

⁹⁸ Národní listy, r. 59, č. 264, 11. listopadu 1919.

⁹⁹ Právo lidu, r. 28, č. 256, 11. listopadu 1919.

V Republice skutečně nic takového nepřipadalo v úvahu. Vláda opatrně reagovala: „Jest pravda, že pod vlivem vcelku nepatrné skupiny lidí opakovaly se několikrát pokusy armády naší armády na návrat v tomto směru, byly však z hlediska strategie považovány za naprosto nemožné.“¹⁰⁰

Ve stejný den dobyli rudí Omsk. S Kolčakovým pádem ztratila sibiřská mise smysl. Bylo zřejmé, že ochrana dráhy už brzy nebude potřeba. Kreslený vtíp v levicovém tisku ukazuje dva boháče (Židy?). První: „Proč jste tak smuten, Moritz?“ Druhý: „I čtu, že Kolčak byl poražen. Vždyť je to vlastně náš člověk. Jmenuje se vlastně Goldsack.“¹⁰¹

Aktivita protiintervenčních shromáždění nepolevovala. Schůze, tábory lidu nebo prosté demonstrace za návrat legií se konaly téměř každý den. Stále více se do nich zapojovali legionáři, čerstvě dorazivší do Československa. Jak taková schůze vypadala?

Například 13. listopadu ve 13.00 se jedna z významnějších konala na Žofině. Byla veřejně přístupná a zaštiťoval ji Svaz demobilizovaných legionářů. Účastní byli mimo jiné František Soukup, Jiří Stříbrný, František Hněvkovský, či poslankyně Fráňa Zemínová. Schůze měla vyjádřit nesouhlas s Kramářovou politikou, prý on a Národní listy hazardují s pověstí Republiky. Průběh prý nebyl zcela bez emocí; schůzi zahájil ruský legionář Maisner, po něm převzal slovo jiný, Zmrhal, a vylíčil historii Československého sboru na Rusi. Posléze si vzal slovo delegát sibiřského vojska Horák: „Provozuje se s ní (se sibiřskou armádou) hanebná hra. Neporozuměli jsme Rusku, chce jít jinou cestou.“

Zdůraznil, že boje se sovětskou vládou měly mít původně obranný charakter a že celé nepřátelství vlastně není žádoucí. „Po nastalém konfliktu se sovětskou vládou jsme zjistili, že něco těžkého visí nad námi. Dožili jsme se úžasného zklamání.“

„Kolčakovy stvůry ho (čs. armádní sbor) hanobí a špiní, prostý ruský lid ho nenávidí, že svou činností drží tento režim,“ zaznělo. A hned na to: „My říkáme a tvrdíme: Sibiřská armáda je socialistická!“

Následně byla otevřeně vyslovena nedůvěra politickému vedení legií, bylo mu vytčeno, že zcela ztratilo schopnost rozhodování, především Bohdanu Pavlů,

¹⁰⁰ Tamtéž nebo Národní listy, r. 58, č. 256, 11. Listopadu 1919.

¹⁰¹ Právo lidu, r. 28, č. 257, 12. listopadu 1919.

a rovněž se nevybíravě vyjádřili o spojencích, kteří sbor v Rusku drží. Projevy byly přijímány s potleskem.¹⁰²

Na iniciátory telegramu z 9. listopadu se snesla vlna hněvu. Karel Kramář a Národní demokracie byli sice zvyklí na pravidelnou kritiku ze strany radikálů, ale ta ze závěru roku 1919 a z roku 1920, týkající se převážně legií, přicházela ze všech stran. Na jednom ze shromáždění rodin legionářů Fráňa Zemínová pravila: „Lituji, že pan Kramář nemá dětí, alespoň jednoho syna na Sibiři, aby dovedl lépe pochopit tu touhu po jejich drahých.“¹⁰³

Navzdory ujišťování všech politických stran (Velmi častým jevem je odvolávání se na fakt, že o evakuaci bylo rozhodnuto už dávno, jen ji sibiřské podmínky brzdí.¹⁰⁴) přetrvala podobná shromáždění až do roku 1920, kdy s odjezdy legionářů z Ruska pozvolna utichala.

3.4. Kramář a kramářovci

Pořád žije v zajetí toho Ruska, které on poznal kdysi. Za blahých dob vlády poměščíků a carských politiků.

Zdeněk Nejedlý¹⁰⁵

Kolem samotného Karla Kramáře a jeho podporovatelů jsme dosud chodili oklikou. Pro vnímání ruské občanské války v české společnosti jsou však tématem klíčovým, neboť představují jedinou aktivní skupinu otevřeně přející bílým silám.

Kramáře poutaly k Rusku všemožné vazby; vedle těch rodinných, majetkových a slavjanofilských také vize demokratického Ruska jako silného evropského hráče. Nevěřil, že by bez něj bylo možné udržet stabilní a v míru žijící Evropu. Idea to byla jistě správná, ovšem v té době těžko proveditelná. Její tvrdohlavé prosazování drželo Kramáře po většinu jeho krátkého premiérského mandátu na Pařížské mírové konferenci, kde se jeho názory a aktivity v ruských záležitostech až příliš často rozcházely s oficiální politikou Benešovou a Masarykovou. Doma v republice zatím rychle ztrácel podporu.

¹⁰² Právo lidu, r. 28, č. 267, 14. listopadu 1919.

¹⁰³ České slovo, r. 11, č. 106, 17. dubna 1920.

¹⁰⁴ Např. České slovo, r. 11, č. 261, 21. září 1919.

¹⁰⁵ Z. Nejedlý, *Boj o nové Rusko*, s. 70.

„Svou angažovaností v otázce Ruska si znepřátelil velkou část české veřejnosti,“ píše Jana Čechurová, „jako člověk s tolika vazbami na ruské prostředí mohl stěží jednat jinak. Tehdy začala jeho role Dona Quijota, pokud jde o ruské záležitosti.“¹⁰⁶

„Jestli chce dr. Kramář potřít ruský bolševismus, my proti tomu nic nemáme. Ale pak ať on a dr. Rašín a všichni jejich stoupenci vypíšu dobrovolnické odvody protibolševických dobrovolníků a ať v čele nich sami táhnou vstříc rudému nebezpečí!“ poznamenal posměšně sociální demokrat Antonín Němec.¹⁰⁷

Snaha o spolupráci se Savinkovem narážela na stejné mantinely; ani jeden z nich neměl vojsko, s nímž by zásah proti bolševikům uskutečnil. V průběhu roku 1919 Kramář pochopil, že zvenčí do Ruska další pomoc nepříjde, a z Československa už vůbec ne. A zbyly mu dvě síly pro uskutečnění jeho ruské politiky: bílí a legie. Legionáři hráli v jeho plánech velkou roli.

„Představte si, že ti naši lidé jedou jako první slovanský národ s vlajíci prapory domů. To je to, co jsem já chtěl,“ říkal.¹⁰⁸ Velmi žárlivě přitom pohlížel na Poláky, kteří toto prvenství mohli uzmut a svým způsobem nakonec uzmulí. Ferdinand Peroutka si myslil, že Kramář neznal náladu legií a nestaral se, aby si opatřil informace.¹⁰⁹ To přesně nevystihuje situaci; zdá se nepravděpodobné, že by se Kramář nedoslechl, jaká nálada v sibiřské armádě vládne. Spíše chtěl věřit, že se vše ještě může změnit. Připomeňme si jeho prohlášení ze Slovanského ostrova (4. říjen 1919), které naprosto dokumentuje, co ve svém pohledu na občanskou válku považoval za důležité a v čem se pletl.

„Já jsem si myslel, že se v našem národě najde několik tisíc dobrovolníků, kteří by pod egidou, pod vedením a za souhlasu Dohody, spolu s bratry Jihoslovany a s organizovanými zajatci šli vstříc našim hochům ze Sibíře, aby se vítězně dostali domů, ne přes Vladivostok, nýbrž přes Moskvu... Já jsem se ovšem mýlil – o stavu věcí v Čechách. Naši hoši na Sibíři jsou rozmrzelí a rozrušení, že tak dlouho nevěděli, co si vlastně počít (sic!), k čemu jsou, co mají dělat, a vracejí se přes Vladivostok. A zatím se k Moskvě blíží Rusové, a co nevidět vejdou v brány moskevského Kremle. Naši hoši budou ve Vladivostoku

¹⁰⁶ J. Čechurová, *Česká politická pravice*. Praha: Lidové noviny, 1999, s. 38.

¹⁰⁷ Právo lidu, r. 28, č. 269, 16. listopadu 1919.

¹⁰⁸ F. Peroutka, *Budování státu 1919*, s. 675.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 185.

a Poláci budou blízko Moskvy a budou celému světu tvrdit, že to byli oni, kdo pomohl Rusko spasit.“¹¹⁰

Jemu věrný Vincenc Červinka napsal na podzim několik článků o legiích, pro které je společný druhý aspekt pohledu Kramáře a jeho přívrženců. Je to jakási víra hazardního hráče, doufajícího, že když budou legie i třeba pod nátlakem bojovat a začnou vítězit, zmocní se jich ten samý entuziasmus jako při vystoupení v roce 1918 a spolu s Děnikinem a Kolčakem dobjí Moskvu. Nelze v tom hledat žádný zločinný záměr, snad pouze neochotu vzdát se dlouholeté touhy, když bylo vítězství prostřednictvím Děnikina zdánlivě blízko. Co se týká sibiřské situace, Kramář doufal, že legie zachrání něco, co se nenávratně hroutilo.

Kramářova nepřítomnost a prointervenci postoj vedly postupně ke ztrátě jeho vlastních politických pozic v republice. Nepřidaly na preferencích ani jeho národním demokratům, už tak odkázaným na úzký okruh voličů, rekrutující se především z měst a z bohatších vrstev.¹¹¹ Poté, co možnost další intervence v Rusku padla a chystalo se odvolání i těch málo jednotek, které tam Dohoda vyslala, a poté co jeho strana získala v obecních volbách pouhých 10% hlasů a musela přejít do opozice, a také po opakovaných výtkách Masaryka, že svou ruskou politikou ohrožuje samotnou vnitřní stabilitu Československa,¹¹² rozhodl se Kramář pro cestu do Ruska. A tak zatímco se skrze svou prodlouženou ruku na Sibiři, Bohdana Pavlů, pokoušel vrátit legie do boje, zamířil za Děnikinem do Jižního Ruska. Jeho počínání od první chvíle provázely kontroverze. Zněly požadavky, aby vláda Kramářovu cestu přezkoumala, nebo ji rovnou odsoudila, např. 15. listopadu na schůzi v Lidovém domě.¹¹³ Výkonný výbor sociálních demokratů, kde se převaze těšili radikálové, při té příležitosti dokonce vyzval vládu, aby zahájila navázání přátelských styků se sovětským Ruskem a vyjednala s ní návrat legionářů do vlasti.¹¹⁴

I kdyby Kramář nedostal Benešův souhlas, jako soukromé osobě mu v cestě nemohl nikdo bránit. Sám Kramář by k Děnikinovi nepochybně radši cestoval jako reprezentant československého státu a s garancí, že Československo generálovo tažení nějak, alespoň na úrovni politického prohlášení podpoří, nejlépe však legiemi. Měl i další úkoly. Mimo jiné si sebou vezl posláni od pařížského

¹¹⁰ Národní listy, r. 59, č. 235, 5. říjen 1919.

¹¹¹ J. Čechurová, *Česká politická pravice*, s. 26.

¹¹² Např. A. Klimek, *Velké dějiny země Koruny české*, s. 118-119.

¹¹³ České slovo, r. 10, č. 266, 16. listopadu 1919.

¹¹⁴ Právo lidu, r. 59, č. 268, 15. listopad 1919.

velvyslance Maklanova. Ten doufal, že Kramář přemluví Děnikina, aby zaujal umírněnější postoj k menšinám, zvláště k Ukrajincům, a celkově přijal demokratičtější kurs politiky, neboť tyto dvě věci generála v zahraničí, v demokratickém Československu dvojnásob, poškozovaly nejvíce.

Kramářova cesta byla zároveň posvěcena Francouzi, kteří mu pro cestu do Ruska poskytli místo na válečné lodi. Když do Ruska přes Oděssu dorazil, patrně se zhrozil stavu, ve kterém je našel; obrazu zkázy války, který před ním náhle povstal. Ještě více narazil u Děnikina. Za stávající situace se nejevilo reálné, aby generál vyslyšel Kramářovy návrhy. K největšímu zklamání českého politika smetl Děnikin ze stolu návrh ústavy, který Kramář společně se Savinkovem vypracovali. „Navrhoval tedy dr. Kramář demokratickou ústavu podle západním vzorů, republiku s prezidentem. Navrhoval dvě sněmovny a rozdělení říše do národnostních oblastí, přičemž úředníci by museli znát vedle jazyku ruského i jazyk místní.“¹¹⁵

Už tato decentralizace byla nepřekonatelným problémem. Ač jeho naděje zůstaly zklamány, rozhodl se Děnikina podporovat i nadále, nejspíše proto, že usoudil, že cokoliv je lepší než „bolševická zkáza“. A za Děnikina se sice Rusko nedočká demokracie, ale bude potřen bolševismus, ohrožující jím milované měšťanstvo, jeho způsob života i samotnou slovanskou ideu, jak se mnohokrát vyjádřil ve své *Ruské krizi*. Svým způsobem prodělali oba, Děnikin i Kramář, podobný vývoj, od myšlenek na demokracii a znovusvolání ústavodárného shromáždění až po akceptaci čehokoliv, co mohlo jen trochu napomoci porážce bolševiků. Jen jeden rozdíl tu byl: Kramář byl politik a šikovný politik, Děnikin byl výborný voják a ruský vlastenec, ale pohříchu – cokoliv jiného než politik. Dva roky ruských bojů ho přesvědčily, že je potřeba vlády pevné ruky, a zkušenosti s kozáckými separatisty a právě Ukrajinci ho vedly k tomu, aby se k menšinám choval odtazitě nebo otevřeně nepřátelsky.¹¹⁶ Ve chvíli Děnikinova odmítnutí v Kramářovi nad politickou prozřetelností a myšlením demokrata naprosto převládly sympatie pro nebolševické Rusko.

Už v době, kdy Kramář Rusko, jak se ukázalo navždy, opouštěl, se situace na frontě prudce změnila k horšímu.

¹¹⁵ F. Peroutka: *Budování státu*, s. 848.

¹¹⁶ O. Figes, *Lidská tragédie*, s. 532-533 a 535.

3.4. Dobrovolnická armáda: Blízko a daleko k úspěchu

Orlové „Národní armády“ generála Děnikina podstoupili poslední boj. Škoda, věčná škoda těch nadějných mladých životů, toho výkvětu ruského národa! Kozáci, důstojníci, většinou mladí, dělníci, synové sedláků, učitelé hynuli na polích široširé Rusi, o jejímž blahu a lepším zítřku snili, hůře než polní myši. (...) Sám generál byl znamenitý voják, čestný muž, vlastenec a znatel ruské duše.¹¹⁷

Takto pochvalně se později o Dobrovolnické armádě vyjádří Rudolf Vlasák, legionářský spisovatel, který však u Děnikina nikdy nebyl. S tímto pohledem se jistě ztotožňovala hrstka Děnikinových příznivců v Československu. Řídíce se literaturou minulého režimu, došli bychom k zajímavému paradoxu, že bílé generály v podstatě podporovala masová, silná a hlasitá fronta buržoazie, a to ve své většině. O tom ale žádná faktická skutečnost nesvědčí.

Ostatně jednání Rusů v Republice, obzvlášť důstojníků, mezinárodně prezentovaných jako opora Dobrovolnické armády, vyvolávalo u českých lidí přinejmenším rozpaky. Ze všech výstřelků budil největší odpor zpěv carské hymny na veřejných místech. První takový incident prolétl stránkami novin už v listopadu 1918. Stejný rozruch způsobilo totožné jednání v podání opilé pražské zlaté mládeže, velebící veřejně cara. Alespoň podle levicového tisku.¹¹⁸ Monarchistické tendence, které v bílém hnutí ve druhé polovině roku 1919 zcela převálcovaly „demokratickou kontrarevoluci“, musely v Československu, postaveném na ideálech antimonarchistických, demokratických a republikánských, s jistotou narazit.

S podzimním postupem Dobrovolnické armády na Orel sebevědomí zdejších Rusů ještě stoupl. Jan Herben s nechtí vyprávěl, jak přímo před očima jeho slovenských hostů jeli Václavským náměstím opilí ruští důstojníci a rovněž zpívali carskou hymnou.¹¹⁹ Podobný efekt měla na českou veřejnost činnost Jevgenije Jefimovského, zakladatele prvních rusko-českých novin v Praze *Slavjanskoj Zarji*. 29. října uspořádal Jefimovskij veřejnou přednášku na téma „Obrozující se Rusko a jeho nepřátelé“. Konala se v Obecním domě. Jefimovskij nejprve vyjádřil svůj ostře prointervenci postoj, sepsul Čechoslováky za to,

¹¹⁷ R. Vlasák, *Neuznali, III. díl*. Praha: Osvětový odbor družiny dobrovolců, 1938, s. 197 a 198.

¹¹⁸ I. Savický, *Osudová setkání*, s. 137; *Právo lidu*, 21. listopadu 1918, r. 59, č. 274.

¹¹⁹ *Národní listy*, r. 59, č. 257, 1. listopadu 1919.

že odvolávají vojsko z Ruska, a pochválil Srby, že Děnikinovi poslali dvě divize. (Což ovšem nebyla pravda.) Pak přešel k ostřejším výpadům proti Masarykovi s Benešem a řeči o demokratickém, federativním Rusku nazval politickou ignorancí. V té souvislosti zaútočil na samé uspořádání Československé republiky a ptal se, proč Češi sami nemají federaci, když ji Rusku tak přejí. Vyhrožoval, že Rusko v budoucnu, až bude silné, neodpustí těm, kteří se k němu chovali vlašně nebo lhostejně. Okamžitě popřel právo národů na sebeurčení, označuje to za vnitřní záležitost jen a jen Ruska samotného. Takto pokračoval. Pokládal Děnikina, Kolčaka a bílé za jediné řešení pro ty, kteří nechtějí Lenina. Nemožnost ruské demokracie obhajoval nevzdělaností a analfabetismem ruské populace.¹²⁰ Projev vyvolal u převážně českého publika potlesk. Spíš než pravý obraz české společnosti v postoji k občanské válce to podle Ivana Savického byla „demonstrace kramářovské pravice.“¹²¹ V široké diskuzi, kterou projev rozpoutal, mnoho sympatií nesklidil. Ukazovalo se, že většina stojí buď za vládní politikou nezasahování do ruských věcí, nebo je v menší míře ještě radiálnější a rudá.

„Nastal čas, aby se rozvinul trojbarevný prapor ruský,“ hlásaly Národní listy hrdě v listopadu 1918, „a získal síly protibolševické a nezabředl do zpátečnictví.“¹²²

Bylo to prorocké přání, poukazující na věčnou slabinu bílého hnutí: Nikdy se nedokázalo zbavit nálepky zpátečnictví a monarchismu, naopak ji jeho hlavní a nejreprezentativnější proudy postupně přijaly za svou.

„Neznámo pro co bojují, zda pro republiku Kerenského či pro monarchismus, či bez uvědomění si, co bude potom – jen když bolševismus bude poražen. Jsa menšinou, zavrhli parlamentarismus a politickou demokracii,“ napsal v roce 1920 Josef Hudec.¹²³ To jim neprospívalo v očích lidí, kteří by jinak neměli žádný důvod jejich boji s bolševiky nepřát; městských vrstev, nacionalistů, nebo části legionářů. Ti ve své většině rovněž sdíleli v ruských záležitostech neutrální stanovisko masaryko-benešovské, v menší byli zastoupeni mezi levicovými radikály. Ke kramářovcům se připojil pouhý zlomek z nich, tzv. Družina československých legionářů.¹²⁴

¹²⁰ např. Národní listy, r. 58, č. 257, 1. listopad 1919, otištěno a houfně komentováno i v ostatních významných periodikách.

¹²¹ I. Savický, *Osudová setkání*, s. 141-143.

¹²² Národní listy, r. 57, č. 270, 18. listopadu 1918.

¹²³ J. Hudec, *Ruská revoluce*, s. 123 a 181.

¹²⁴ A. Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny české*, s. 139.

Radikální levice samozřejmě Děnikina nechválila. Jako reakci na sérii článků z Národních listů o slovanské vzájemnosti a sympatiích k bílým Rusům otisklo Právo lidu například názor Čecha vracejícího se z Ukrajiny: „Máme tu Rusko Kolčakovo a Děnikinovo, ideál Kramářův a celé ruské černé sotně – potom to druhé, skutečně silné, vzdorující blokádě. Kramář a Národní listy chtějí zachraňovat mrtvolu. Děnikin je zpátečník, brutální carský generál. Jeho důstojníci se dělí na dvě části: Carský důstojník – ruský pravičák, druhá část je germanofilská – německý generál Brelov (patrně myšlen ruský generál Bredov, jeden z velitelů na Ukrajině). To jsou představitelé Kramářových snů o slovanské vzájemnosti!“¹²⁵

Jiní se v případě bílého vítězství báli o samotnou republiku. Například Rudolf Bechyně v Národním shromáždění varoval: „Neklamme se v tom! V tom okamžiku, kdy bude sovětská vláda poražena Kolčakem a Děnikinem, v tom okamžiku otevřeny jsou brány Evropy silnému a nebezpečnému reakčnímu proudu. Já nevěřím, že by jejich vítězství bylo vítězstvím ruské demokracie. Máme my jako národ, který z války vyšel vítězně se samotným státem, na tom interes, aby reakční živel ovládl Rusko, a s ním pak celou Evropu?“¹²⁶

Zdeněk Nejedlý se v té době snažil pojmut občanskou válku v Rusku vědecky, hledal paralely a přirovnával ji k boji husitů proti křižákům, či k bojům z Velké francouzské revoluce: „Carští generálové, zvyklí vždy spoléhat jen na brutální moc, byli přesvědčeni, že jejich spořádaným armádám lidové vojsko nemůže klást žádný odpor. A zdálo se, že mají pravdu, protože jest známo, že opravdu všechna taková vojska, táhnoucí nikoliv proti armádě, nýbrž proti lidové moci, mají vždy úspěch. Tábory lidového vojska proti nim se vždycky stahují vzad a soustředí se k rozhodné chvíli, kdy však položí na váhu všechnu svou mravní sílu. Juděnič už se viděl pánem Petrohradu, protože nepočítal se silou lidového hnutí. Odtud si vysvětlíme, proč Děnikin a Kolčak vždycky mají úspěchy, ale nic z nich není. Není horší cesty k pacifikaci lidového hnutí nežli násilná intervence.“¹²⁷

I tak se dá o ruských událostech uvažovat. Ještě jeden rozměr měla občanská válka v Československu. Dobrovolnická armáda se od doby, co byl od rudých dobyt Don a získána jakási základna, neustále snažila přimět evropské

¹²⁵ Právo lidu, r. 28, č. 294, 17. prosince 1919.

¹²⁶ F. Peroutka, Budování státu, s. 847.

¹²⁷ Z. Nejedlý, *Boj o nové Rusko*, s. 84.

vlády k formování dobrovolníků a zároveň se pokoušela získat do svých řad všechny Rusy, které Velká válka rozprášila po celé Evropě. Málokdy v tom byla úspěšná.

V Československu tyto snahy narážely na Masarykovu politiku nezasahování a od června 1919 také na Tusarovu vládu, která se ji snažila beze zbytku realizovat. Masaryk sice plně chápal charakter moskevského režimu, ale bílým nikdy nevěřil. Ve své sérii knih o Rusku i v článcích opakovaně pochyboval o tom, zda jsou vůbec důstojnické a kozácké pluky pod vedením carských generálů s to zemi spasit. Když prostřednictvím legionářů, jejichž vystoupení si sám nepřál, zjistil slabost ruské demokracie, jen ho to utvrdilo, že pro Československo bude nejlepší držet se stranou a do ničeho se nemíchat. Zastával logický názor, že jediným následkem československého zásahu do ruských vnitřních záležitostí by byly nepokoje a možná revoluce doma v Československu.¹²⁸

Jakkoliv byla nová vláda ochotna navázat s bílými obchodní styky, ve vojenských záležitostech byl její postoj zamítavý a jakákoliv i třeba soukromá iniciativa musela narazit.

Ještě v prosinci 1918 požádal Spolek ruských důstojníků v Praze Kramáře a ministra národní obrany Klofáče o povolení sestavit dobrovolnickou rotu, která by Děnikina posílila. Stát tuto „Cvičnou rotu“ plně vybavil. Začátkem roku 1919 bylo rozhodnuto, že útvar poslouží jako základ pro větší oddíl; o doplnění stavů se měli postarat bývalí ruští váleční zajatci, dosud přebývající v táboře v Chocni. Když mělo k tomuto doplnění pod dohledem české komise dojít, „vyložil kapitán Pavlov účastníkům cíl náboru, po něm vystoupil kapitán Papoušek (velmi blízký Masarykovi) a jménem komise ujistil vojáky, že nábor je dobrovolný a nikdo nebude nucen vstupovat do jednotky. Poté byla dána „krátká doba“ na rozmyšlenou, a jelikož se během té doby nikdo nepřihlásil, byl nábor považován za ukončený. I ze skoupých slov úředního hlášení je možné vyčíst, že komise se spíše snažila zmařit úsilí kapitána Pavlova, než mu pomáhat“.¹²⁹

Nezdar náboru lze samozřejmě vysvětlit demoralizací a lhostejností zajatců. Primárně ale nezájem posloužil, aby se věc rychle uzavřela a žádné další pokusy nebyly učiněny. Samotná „Cvičná rota“ ve stavu 100 důstojníků

¹²⁸ A. Klimek, *Velké dějiny zemí Koruny České, XIII.*, s. 117-118.

¹²⁹ I. Savický, *Osudová setkání*, s. 138.

a 28 dobrovolníků¹³⁰ nakonec přeci vyrazila, nejprve bojovat proti bolševickým Maďarům, a pak, i když není jisté, zdali celá nebo jen jednotlivci, dorazila k Děnikinovi.

Ten v říjnu 1919 udeřil svými nejlepšími silami na Orel a dobyl jej. Tula, bašta sovětského režimu, byla nadosah a do Moskvy zbývalo okolo 400 kilometrů, což v ruských reáliích nepředstavovalo žádnou velkou vzdálenost.

Toto období opět provázela celá řada protestů. Mezi lidmi se nekontrolovatelně šířily brožury, buď propašované přímo z Ruska, nebo tajně vytištěné v ČSR. 9. října vyšla v Rudých květech karikatura, kde se mladá sovětská republika v podobě krásné dívky brání zástupu intervenčních stvůr.¹³¹ Velké popularitě se v radikálně levicových kruzích těšil Henri Barbusse, autor manifestu *J'accuse*.

Jak se v čas největšího ohrožení sovětské vlády zachoval oficiální tisk? Národní listy se s vyvrcholením Děnikinova útoku pustily do masové kampaně. Každý den přicházely zprávy o postupu bílých na Moskvu a rovněž o Juděničově útoku na Petrohrad. Už 20. října přinášely zprávu o jeho osvobození – nepravdivou.¹³² Na jejich omluvu je nutné uvést, že tato zpráva byla uveřejněna všemi významnými evropskými deníky. Nebyl to žádný pokus o lež nebo o mystifikaci, jako spíš klasický plod válečné žurnalistiky té doby a válečné žurnalistiky obecně. O pár dní později už noviny oznamovaly boje v okolí města a v listopadu přiznaly Juděničově armádě porážku. České slovo reagovalo na postup bílých sérií fejetonů „*Až padne Moskva*“¹³³. Venkov zůstal u zpráv o jejich vítězstvích, ale moc je nekomentoval. Právo lidu si rovněž počínalo opatrně, byť z jeho řádek bylo jasně patrné, na čí straně se nacházelo. Jakmile byl Děnikin po Machnově nájezdu a velkých ztrátách v okolí Orla poražen, začalo chrlit články o vítězném postupu Rudé armády. Pomohl tomu i nový zdroj. Od léta se totiž na Petříně dařilo zachytávat bezdrátová bolševická hlášení o průběhu bojů.

¹³⁰ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, s. 457.

¹³¹ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, s. 139.

¹³² Národní listy, r. 58, č. 248, 10. října.

¹³³ České slovo, r. 10, č. 248-250, 21-23. října 1919.

3.5. Rok 1920: Ztráta pozornosti

Tyto živly protibolševické, nejednotné, rozcházející se v mnohém (...) nebyly však s to vytvořit protiorganizaci. Proti jednotnému bolševismu, který byl jasný a průhledný a přinášející mír, půdu a samovládu těchto mas.“

Josef Hudec¹³⁴

Přelom let 1919-1920 probíhal v Rusku ve znamení dlouhých ústupů bílých vojsk a nezadržitelného útoku rudých. Josef Hudec, jehož nadčasová *Ruská revoluce* vyšla už v dubnu 1920, označil občanskou válku za „permanentní“ a správně odhadl, což v té době nebylo zcela samozřejmé, že musí skončit úplnou likvidací jedné ze stran. Doslova: „Občanská válka, nemůže být skončena, dokud jedna strana úplně nepotře druhou. Kornilov, Kaledin, Dutov a jiní generálové mají pořád svá vojska...“¹³⁵

V Československu se přelom let 1919 a 1920 nesl v duchu strachu o legie. Navíc kdesi za rohem číhala předvolební horečka. O pravé situaci na magistrále začátkem roku 1920 nebylo mnoho zpráv, vědělo se jen, že Kolčák je poražen. Například zmíněný F. V. Krejčí, který byl stále s poselstvem přímo v Rusku a měl mít informace z první ruky, horko těžko zjišťoval, co se vlastně na dráze na západ od Irkutska děje.¹³⁶ Byly to chvíle úzkostného očekávání a v republice dvakrát tak těžké. Tiskem prosáklo několik zvěstí o zajetí Kolčaka¹³⁷ a o irkutských událostech, stejně jako nových střetech legionářů s Rudou armádou. Než se mohl naplno roztočit kolotoč diskuzí a střetů, po porážce Kolčaka a Děnikina poněkud zbrzděný a soustředící se jiným směrem, přišla zpráva o kujtunském příměří ze 7. února, které legie uzavřely s Rudou armádou. 25. února pak československá vláda obdržela sovětskou nótu k uzavření míru mezi oběma zeměmi. Nejprve ji dostala přes Vídeň v německém znění, ale publikovala ji, až když přímo z Moskvy přišla autentická verze francouzská.¹³⁸ Jelikož s odchodem legií z války, s téměř úplnou porážkou Děnikina (Dohodoví spojenci se od jeho Dobrovolníků dočasně odvrátili.) a prozatimní nečinností Poláků ztratily protiintervenční projevy význam, aktivisté obrátili svou pozornost právě k jednáním o míru a tlačili

¹³⁴ J. Hudec, *Ruská revoluce*, s. 123.

¹³⁵ Tamtéž, s. 121.

¹³⁶ Jak svědčí jeho kniha *U Sibiřské armády*, s. 225-236.

¹³⁷ Např. *Pražské noviny*, r. 241, č. 16, 16. ledna 1920.

¹³⁸ V. Olivová, *Československo-sovětské vztahy*, s. 161.

československou vládu k jeho uzavření. Především na Kladně šlo o akce značného rozsahu. Situace byla o to pikantnější, že žádná válka mezi Československem a sověty nikdy vyhlášena nebyla – tím také Beneš argumentoval. Vláda se ocitla mezi kladivem a kovadlinou: Tak významný krok nebylo možné učinit bez dohodových spojenců. Vedle toho vláda nijak nestála o eskalaci stále dost silného aktivismu, ohrožujícího výrobu a obecně pořádek. Zároveň když už všichni pochybovali o úspěchu bílých, vyvstávala otázka navázání hospodářských styků, neboť vládla důvodná obava, že ty, získané za vlády bílých, jejich porážku nepřežijí. Samotná občanská válka se vytratila kamsi na periferii. Přestala se jí věnovat publicistika. Zatímco po většinu devatenáctého roku obsazovala alespoň malý prostor na úvodních stranách periodik, v roce dvacátém se tam dostávala jen výjimečně. Východní fronta umlkla až na občasné zprávy o legiích úplně a žila už jen ve vzpomínkových cyklech deníků, jako byly *Ze sibiřských poutí*.¹³⁹

Problém legií byl zdánlivě vyřešen. Z části novými otázkami, zčásti setrvačností se však přenášel dál. Například do volební kampaně; vůči Kramářovi dříve relativně umírnění národní socialisté a agráři, o sociálních demokratech nemluvě, zahájily proti němu ostrou kampaň a s železnou pravidelností vytahovaly jeho údajné i skutečné výroky proti sibiřským legiím. To dokazuje, jakou moc samotné jméno legií mělo a jaký význam mohla mít občanská válka i v čase svého útlumu. Tu se dalo dočíst, že ruští legionáři jsou „ulejváci“¹⁴⁰, tu byl bez přestání omílán Kramářův názor, že se legie měly i za cenu boje vrátit centrálním Ruskem.¹⁴¹ Žhavým a stále kutým želízkem v ohni předvolebního boje byly jeho neshody v ruských záležitostech s Masarykem a Benešem. Ostatně slovní a hlavně psané přestřelky mezi nimi ostatně pokračovaly hluboko do první republiky.¹⁴²

Nový problém vyvstal s návratem legionářů. A to nejen s tím, s jak radikálním politickým smýšlením se řada z nich vracela, ale také v otázce irkutských vzbouřenců-delegátů. Soudě i podle tisku, skutečná vůle je odsuzovat ani nebyla. Jen Národní listy, jediný deník, který irkutské vzbouřence pranýřoval, si v článku s příznačným názvem *Konec sporů* posteskl: „Za abnormálních poměrů socialistické agitace ve vládě i na ulici byl soud zatím odložen, s tajnou

¹³⁹ Národní listy, např. r. 59, č. 304, 31. prosince 1919.

¹⁴⁰ České slovo, r. 10, č. 295, 25. dubna 1920.

¹⁴¹ Tamtéž, např. č. 280, 10. dubna 1920.

¹⁴² Např. *Kramářův soud nad Benešem*. Praha: Tempo, 1938; E. Beneš: *Smysl československé revoluce*, Praha: Památník odboje, 1923.

nadějí, že celá věc usne a bude nějak odpravena, aby pak nemusela být legálně vyřešena.“¹⁴³

Poté co se Ukrajinou prohnala sovětská ofenziva, povstaly před československou vládou nové starosti. Co se stane, až Polsko padne? Budou Sověti respektovat československou neutralitu? K tomu se přidávaly neustálé potíže a manifestace proti Polákům. Na rozdíl od občanské války skýtaly střety Poláků se sovětskými Rusy českých „křiklounům“ možnost aktivně zasáhnout, ne jen manifestacemi – především stávkami, zadržováním vlaků a sabotážemi na dráze. Varšavská porážka sovětského Ruska, i když vítězství příliš nemilovaných Poláků, byla pravicovým tiskem přivítána, Právem lidu litována.

Souběžně se závěrem polského tažení se v jižním Rusku začalo dařit generálu Wrangelovi. Ohlas jeho akcí v Evropě byl možná větší než jejich skutečný význam. V Československu se od jara nepřikládal Wrangelově frontě velký význam. Dlouho nebyla brána vážně. Cílem protestů proletariátu byli daleko více Poláci a jejich dohodová podpora. Tisk, zvyklý z devatenáctého roku na pravidelnou dávku publicistiky ohledně Ruska, o Wrangelovi téměř půl roku mlčel, vystače si přitom pouze s oficiálními zprávami.

Se začátkem listopadu levice vycítila, že se znovu mobilizuje starý protivník Kramář i jeho příznivci. Od voleb jejich slovní potyčky v ruských záležitostech poněkud polevily na intenzitě. Na jakékoliv zmínky o Rusku bylo nyní reagováno velmi citlivě. Např. 9. listopadu na schůzi poslanecké sněmovny se komunista Kreibich ostře pustil do Beneše, když tento mluvil o *budoucím Rusku*. A ihned se ho optal, jaké Rusko že má na mysli, a začal mluvit o „Wrangelovi a jeho bandě dobrodruhů, kterou rozhodně za budoucí Rusko nepovažuje.“¹⁴⁴

Veřejné mínění ohledně Wrangela bylo podobné tomu, jaké jsme popsali u Děnikina. Ohlas reforem, o které se generál snažil a o kterých se objevily zprávy i v domácím tisku, nemohl mnoho změnit. Navíc baron Wrangel jako bývalý člen carské gardy, šlechtic, nadto „německý“, nemohl vzbuzovat v Československu velkou důvěru, i kdyby se snažil o sebelevější program. Není vyloučeno, ba je to skoro jisté, že bylo nakročeno k další masové vlně protestů proti němu a jeho armádě. Když se teprve rozbíhaly diskuze, přišla náhlá zpráva, že byla perekopská linie proražena a Krym je ve spěchu evakuován.

¹⁴³ Národní listy, r. 60, č. 241. 1. září 1920.

¹⁴⁴ Národní listy, r. 60, č. 341, 12. listopadu 1920; Právo lidu 10. listopadu 1920.

Většina historiků občanské války dnes klade porážku bílých na podzim 1919 a Wrangelovo tažení považuje za předem ztracené. Proto je velmi zajímavé, že československý a světový tisk hodnotil jeho porážku jako velké překvapení. Své v tom jistě hrála vojenská zkušenost z první světové války. Když se podíváme do deníků několik dní před porážkou, je sice oznámen generální útok, ale ani v případě levicového tisku není patrna žádná velká víra, že se útok proti opevněné linii na úzké šíji zdaří.

Tato „Wrangelova katastrofa“, jak ji 15. listopadu 1920 Národní listy nazvaly, a nad kterou tak jásalo Právo lidu, fakticky ukončila občanskou válku. Pokud bychom ji chtěli zkoumat v rámci Československa ještě dál, jistě bychom se nevyhnuli kronštdtské rebelii, ale jinak bychom narazili na její postupné odeznívání a ztrátu zájmu o ni. Diskuze se přesunuly do řad emigrantů, sem postupně přicestovavších, a na legionářské schůze.

Závěr

Je třeba povědět, že se vyznění práce rozchází se staršími díly, obzvláště těmi z doby poúnorové a předlistopadové, a to především v míře podpory, které se jednotlivým frakcím občanské války v ČSR dostalo.

Zhruba první měsíc nebo dva, můžeme jej ohraničit koncem války, příjezdem prvním českých komunistů z Ruska nebo zprávou Národních listů z 5. prosince 1918 a následnými diskuzemi, byl obdobím neinformovanosti. Byl také obdobím, kdy ČSR žila nadšením ze svého vzniku a ve víře světlých zítřků a kdy napříč politickým i společenským spektrem převládal názor, že československé legie, jejich bílý a dohodoví spojenci bojují v Rusku za správnou věc a za ideály, které byly novému státu vlastní. Za demokracii, za svobodu, za Dohodu, za potlačení germánského militarismu a částečně také za slovanství. Tento názor se na přelomu let 1918 a 1919 začal vytrácet, stalo se tak s příchodem přesnějších zpráv o situaci v Rusku, kde v antibolševickém hnutí převzaly rozhodující úlohu kruhy blízké samotnému režimu. Stejně tak se u velké části společnosti měnil i obraz bolševika, z německého agenta v ruského pokrokového ochránce nižších vrstev, zakládajícího svou moc na vůli lidu. Svě sehrála i atmosféra v samotném Československu, neboť příliš pomalu se lepší poválečná situace skýtala živnou půdu různým levicovým radikálům. V průběhu roku 1919 došlo k značné radikalizaci společnosti, která se promítla i do vnímání občanské války a způsobila, že se masy zchudlé válkou, dělnictvo a idealisté z řad umělců a levicových intelektuálů začali identifikovat s myšlenkami bolševické revoluce. Hledali v ní řešení vlastních problémů a aktivně vyjadřovali svůj nesouhlas s bojem proti sovětské vládě.

Starší práce z období minulého režimu (především jinak kvalitní a mnohokrát zmíněná práce V. Olivové) stavěly proti tomuto lidovému aktivismu často silnou a jednotnou frontu buržoazie. Mé zkoumání nic takového nepotvrdilo; jakékoliv akce na podporu ruských bílých byly vždy jen velmi skromného rozsahu. Aktivní podpora bílých armád a intervence omezovala se pouze na úzkou skupinu kolem Karla Kramáře. Jakmile vyšlo najevo, jaký kurz nabrala ruská protibolševická opozice, stala se tato podpora všeobecně nepopulární. Ruský bolševismus sice u středolevé většiny české společnosti (často vlastenecky orientované) nenalézal sympatie, stejně tak u ní však naráželo směřování ruských

bílých, postupem času stále více inklinujících k diktatuře nebo monarchii, a ostře se tak rozcházejících s ideály Československé republiky. Tato část společnosti pak nejčastěji sdílela postoj Masarykův, neutrální a odmítající zasahování do vnitřních záležitostí Ruska, a schvalovala zahraniční politiku Benešovu, realistickou, prozíravou a tolik kritizovanou Kramářem.

Svým způsobem tomu odpovídalo i chování československých vlád v tomto období, pro nečinnost napadaných ze všech stran. Je nutné zopakovat, že jednání příslušných orgánů a hlavně silových rezortů bylo v letech 1918-1920 velmi opatrné. Opakovaně byl vyjadřován názor, že by necitlivé zákroky nebo dokonce intervence, jak si ji Karel Kramář představoval, mohly spustit revoluci nebo občanskou válku v samotném Československu. S tím se dá souhlasit, zvláště když vezmeme v potaz vyhrocenost tehdejší situace v celé střední Evropě. Většina protestů souvisejících s občanskou válkou tak proběhla pokojně a prosovětské projevy byly ve své většině tolerovány. Dá se také říci, že si Československo v rámci možností téměř vždy zachovalo demokratickou tvář, což se o mnohých jeho susedech z té doby říci nedá.

Co se týče novin a tiskovin obecně, zpravodajství o Rusku bylo často zkreslené, nepřesné a nepravdivé. Zdá se však, že nikoliv dílem úmyslu, nýbrž jednoduše nedostatkem informací, které se do Evropy dostávaly jen velmi komplikovaně a byly přebírány z nejrůznějších zdrojů. Všechny hlavní deníky se nějakou dobu podílely na antibolševické kampani, založené především na otiskování zpráv o bolševických zvěrstvech, dokonce i sociálnědemokratické Právo lidu, byť jen ze začátku a k tomu rezervovaně. S radikalizací společnosti se vystupňovala i útočnost tisku. Právo lidu v průběhu roku 1919 postupně převzalo úlohu obránce sovětské vlády a dostávalo se do ostrých střetů s národnědemokratickými Národními listy. Oba dva deníky si občas dopřávaly jistou míru demagogie, projevující se u Národních listů neochotou přiznat si současnou ruskou realitu, špatnou situaci legionářů a nedemokratičnost bílých, u Práva lidu nekritickým obdivem k moskevskému režimu. Protibolševický postoj si po celou dobu zachovávaly České slovo i Venkov. Ve věci legií ovšem v devatenáctém roce převládalo v jejich člancích volání po návratu a odmítání dalších frontových bojů. Začátkem dvacátého pak otázku legií a Kramářových výroky umě využívaly v předvolebním boji vůči národní demokracii, což také vypovídá o vlivu ruských událostí.

Co říci závěrem? Občanská válka jistě nebyla po dobu prvních divokých let Československá hlavním tématem veřejného života, ale vzdálená ozvěna ruských bojů a do té doby nevídaného sociálního experimentu, který rozjitřil celou střední Evropu, k tomuto období neodmyslitelně patřila. Jeho myšlenky a ohlasy dráždily a inspirovaly, stávaly se předmětem přednášek, diskuzí, ostrých sporů a veřejných protestů. Tak jako Čechoslováci výrazně ovlivnili dění v samotném Rusku, ovlivnilo Rusko, byť často nepřímo a dílčím způsobem i domácí scénu.

Literatura a prameny

Použitá literatura

- Czubiński J., *Rusko-polská válka v letech 1918-1921, První sovětský útok na Evropu*. Třebíč: Bonus A, 1996, ISBN 80-85914-26-3.
- Čechurová J., *Česká politická pravice: Mezi převratem a krizí*. Praha: NLN, 1999. ISBN 80-7106-264-2
- Eis Z., *K boji československého lidu na obranu sovětského Ruska*. Historie a vojenství 1953, r. 2, s. 98-106.
- Figes O., *Lidská tragédie*. Praha-Plzeň: Beta-Dobrovský, 2005, ISBN 80-86278-72-7.
- Horka F., *Ke vzniku ČSR*, Praha: Naše vojsko, 1958.
- Kárník Z., Kopeček M., *Bolševismus, radikální socialismus a komunismus v Československu, III. díl*. Praha: Dokořán, 2004, ISBN 80-7363-006-0.
- Kárník Z., Kopeček M., *Bolševismus, radikální socialismus a komunismus v Československu, IV. díl*. Praha: Dokořán, 2005, ISBN 80-7363-032-X.
- Klimek A., *Velké dějiny zemí koruny české*, díl XIII. Paseka, Litomyšl 2000, ISBN 80-7185-328-3.
- Kolafa Š., *Velký říjen a vznik Československa*. Československá strana socialistická, Praha 1987.
- Křesťan J., *Zdeněk Nejedlý: Politik a vědec v osamění*. Praha: Paseka 2012, ISBN 978-80-7432-253-2.
- Miller-Unterberger B., *The United States, Revolutionary Russia and the Rise of Czechoslovakia*. The University of North Carolina Press, 1989.
- Obršlík J., Brno: *Československo-sovětské vztahy 1918-1938*. Brno: Státní Archiv, 1961.
- Olivová V., *Československo-sovětské vztahy 1918-1922*. Praha: Naše vojsko, 1957.
- Savický I., *Osudová setkání: Češi v Rusku a Rusové v Čechách*. Praha: Academia, 1999, ISBN 80-200-0770-9.

Vaculík J., *Dějiny volyňských Čechů I. (1868-1914), elektronická reedice*.
Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1997, dostupné na:
http://www.scvp.eu/downloads/Dejiny_volynskych_cechu_1.pdf.
Vaculík J., *Dějiny volyňských Čechů II. (1914-1945), elektronická reedice*.
Sdružení Čechů z Volyně a jejich přátel, 1998, dostupné na:
http://www.scvp.eu/downloads/Dejiny_volynskych_cechu_2.pdf.
Winklerová M., *Karel Kramář*. Praha: Argo 2011, ISBN 978-80-257-0348-9.

Použité prameny

Beneš E.: *Smysl československé revoluce*. Praha: Památník odboje, 1923.
Červinka V., *Tragédie Ruska*. Praha: J. Otto a spol., 1922.
Fink P., *Bílý admirál: profil Kolčakovštiny*. Praha: Dr. Grégr a syn, 1921.
Fink P., *Umírající království*. Praha: Památník odboje, 1921.
Hudec J., *Bolševism v Československé Republice: Stručný nástin vývoje a politiky komunistické strany*. Praha: Národní odbor Mezinárodní dohody o III. internacionále, 1927.
Hudec J., *Ruská revoluce*. Praha: Ústřední tiskové družstvo socialistické strany čs. lidu pracujícího, 1920.
Kramář K., *Kramářův soud nad Benešem*. Praha: Tempo, 1938.
Kramář K., *Ruská krize*. Praha: Pražská akciová tiskárna, 1921.
Krejčí F. V., *U sibiřské armády*. Praha: Památník odboje, (asi) 1922.
Masaryk T. G., *O bolševictví*. Praha: Elk, 1990.
Nejedlý Z., *O nové Rusko*. Praha: Svoboda, 1951.
Neumann S.K., *Rudé zpěvy*. Praha: Československý spisovatel, 1971.
Olbracht I., *Obrazy ze soudobého Ruska (3 díly)*. Praha: Fr. Borový, 1920.
Peroutka F., *Budování státu 1 a 2*. Praha: Academia, 2003.
Seifert J., *Město v slzách*. Praha: Československý spisovatel, 1993.
Slavík J., *Leninova vláda v Rusku*. Praha: Lidové noviny, 2009, ISBN 978-80-7106-978-2.
Šmeral B., *Pravda o sovětském Rusku*. Praha: Ústřední dělnické knihkupectví, 1920.
Šmeral B., *Historické práce*. Praha: Státní nakl. politické literatury, 1961.
Vlasák R., *Neuznali (díl třetí)*. Praha: Osvětový odbor družiny dobrovolců, 1938.

Použitá dobová periodika:

České slovo, r. 10 a 11, 1919-1920.

Národní listy, r. 56, 57 a 58, 1917-1920, dostupné na <http://kramerius.nkp.cz/kramerius/PShowPeriodical.do?id=12220&it=0>.

Právo lidu, r. 27, 28 a 29, 1918-1920, z fondů NK ČR.

Pražské noviny, r. 241, 1920, z fondů NK ČR.

Venkov, r. 14 a 15, 1919, 1920, z fondů NK ČR.